

हिमाली क्षेत्रमा पाइने स्थानिय रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी संरक्षण, प्रबर्धन तथा
बजारीकरण रणनीतिक योजना

(२०८०-२०८४)

भोटखोला गाउँउपालिका
पेश गर्ने:
विश्व प्रकृति संरक्षण-नेपाल
काठमाडौं, नेपाल

पेश गरिएको निकाय:
भोटखोला गाउँउपालिका
हटिया, सखुंवासभा

२०८० जेष्ठ १४ गते

हिमाली क्षेत्रमा पाइने स्थानिय रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी संरक्षण, प्रबर्धन
तथा बजारीकरण रणनीतिक योजना

(२०८०-२०८४)

भोटखोला गाउँउपालिका
हटिया, सखुंवासभा
कोशी प्रदेश

जेष्ठ २०८०

अध्ययन टोली

ध्रुव राज पौडेल, टोली नेता (कृषि विज्ञ), विश्व प्रकृति संरक्षण-नेपाल

राई बहादुर राई, टोली सदस्य, विश्व प्रकृति संरक्षण-नेपाल

शशी प्रभात चौधरी, कम्पुटर अपरेटर, विश्व प्रकृति संरक्षण-नेपाल

रणनीतिक योजना प्रतिवेदन लेखन तथा सम्पादन

सरोज लामिछाने, कार्यकारी निर्देशक, विश्व प्रकृति संरक्षण नेपाल

उद्धरण :

भोटखोला गाउँउपालिका, २०८०. हिमाली क्षेत्रमा पाइने स्थानिय रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी संरक्षण, प्रबर्धन तथा बजारीकरण रणनीतिक योजना, २०८०-२०८४. भोटखोला गाउँउपालिका, संखुवासभा, कोशी प्रदेश, नेपाल

तस्विर सौजन्य :

राई बहादुर राई, विश्व प्रकृति संरक्षण-नेपाल

© भोटखोला गाउँउपालिका, संखुवासभा, कोशी प्रदेश, नेपाल, २०८०

प्राक्कथन

भोटखोला गाँउपालिका कोशी प्रदेशको एक महत्वपूर्ण हिमाली क्षेत्र तथा अनुवंशिक विविधताको हिसाबले धनी क्षेत्र हो । यस गाँउपालिकाको मुख्य पेसामा कृषि तथा पशुपालन रहेको छ भने बसाईसराई तथा अन्य कारणबाट यस क्षेत्रको करिब ४२ प्रतिशत मुख्य कृषि क्षेत्र बाँझो जग्गाको रूपमा रहेको छ । गाँउपालिकामा रहेको बाँझो कृषिक्षेत्र तथा माथिल्लो भेगमा गरिने पशुपालनको प्रवर्धन गरी गाँउपालिकालाई खाद्य सुरक्षामा सबल बनाउने तथा आन्तरिक खपत बढाउने हेतुले हिमाली क्षेत्रमा पाइने रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षणको अवस्था अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना निर्माण गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।

उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने रैथाने कृषि वाली तथा पशुपंक्षी संरक्षण, प्रवर्धन तथा बजारीकरणको अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना तयारी दस्तावेज भोटखोला गाँउपालिका र विश्व प्रकृति संरक्षण नेपालको नेतृत्वमा भएको समर्पण र निरन्तर प्रयासको परिणाम हो । यो कार्यमा महत्वपूर्ण सहयोग प्रदान गर्नुहुने स्थानिय समुदाय, कृषक, होटल व्यवसायी, कृषि विज्ञ र नागरिक समाजका सरोकारवालाहरूद्वारा उपलब्ध गराइएका सल्लाह, सुभाव तथा तथ्याक यस रणनीति योजनामा समावेश भएका छन् ।

यस रणनीतिक योजना तयारीमा अमुल्य प्राविधिक सल्लाह सुभाव प्रदान गर्नुभएकोमा कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयका कृषि विकास सचिव श्रीमान डा. गोविन्द प्रसाद शर्मा ज्यु, पशुपंक्षी विकास सचिव श्रीमान डा. दिपक कुमार खरालज्यु, राष्ट्रिय कृषि अनुवंशिक श्रोत केन्द्र (जिन बैंक) का प्रमुख डा. बालकृष्ण जोशीज्यु, बाली विकास तथा जैविक विविधता संरक्षण केन्द्रका प्रमुख डा. रामकृष्ण श्रेष्ठज्यु, विश्व प्रकृति संरक्षण नेपाल तथा रैथाने एग्रि प्रोडक्स नेपाल प्रा.लि., का अध्यक्ष तिलक बहादुर ढकालज्यु, र कृषि ज्ञान केन्द्र संखुवासभाका प्रमुख तथा कृषि प्राविधिक/कर्मचारीज्युहरू लगायत सम्पुर्ण कृषक, कृषक समुह तथा सहकारीका पदाधिकारी, स्थानिय व्यापारी लगायत सम्पुर्णलाई विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

यसका साथै यस रणनीतिक कार्ययोजनाको लागी अध्ययनको क्रममा खटिनुहुने विश्व प्रकृति संरक्षण नेपालका कृषि विज्ञ श्री ध्रुव राज पौडेल, अध्ययन टोली सदस्यहरू राई बहादुर राई, शाशी प्रभात चौधरीलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसका साथै रणनीतिक योजना प्रतिवेदन लेखन तथा सम्पादनमा मुख्य भुमिका खेल्नुहुने विश्व प्रकृति संरक्षण नेपालका कार्यकारी निर्देशक श्री सरोज लामिछाने, र व्यवस्थापकिय कार्यमा सहयोग गर्नुहुने वित्त तथा प्रशासन निर्देशक श्री राजाराम पराजुली लगायत सम्पुर्ण विश्व प्रकृति संरक्षण नेपालका पदाधिकारीज्युहरू सबैमा हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यसका यस रणनीतिक कार्ययोजाका तयारीको क्रमका सहयोग पुर्याउनुहुने यस भोटखोला गाँउपालिकाको ५ वटै बडाका अध्यक्षज्युहरू तथा सदस्यज्युहरू, कृषक समुहहरू, कृषि तथा पशुपंक्षी शाखा प्रमुख रामलाल भोटे, लाप्साड भोटे, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत फुर्वा भोटे लगायत गाँउपालिकाका सम्पुर्ण कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

वाड छेदर लामा
अध्यक्ष
भोटखोला गाँउपालिका

विषयवस्तु

प्राक्कथन	4
विषयवस्तु.....	5
कार्यकारी सारांश	7
परिच्छेद १: परिचय	9
१.१ पृष्ठभुमि	9
१.२ रैथाने बाली संरक्षणका मार्गदर्शक सिद्धान्तहरु	9
१.३ अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना तयारी सम्बन्धित सान्दर्भिकता	9
परिच्छेद २: विधि तथा प्रक्रिया	11
२.१ कार्यक्षेत्र	11
२.१.१ गाँउपालिको भू-उपयोगको अवस्था	11
२.१.२ गाँउपालिको सामाजिक-आर्थिक अवस्था.....	11
२.२ मान्यता तथा अवधारणा	12
२.२.१ सहभागितात्मक तथा समावेशी अवधारणा	13
२.२.२ वातावरणमैत्री, सुरक्षा तथा सावधानी अवधारणा.....	13
२.२.३ निरन्तर छलफल तथा सहकार्य	13
२.२.४ सर्वस्विकार्य तथा सदरयोग्य अवधारणा	13
२.२.५ गोपनियता र जवाफदेहिता अवधारणा	13
२.३ रणनीतिक योजना तयारीको क्रममा अपनाइएको विधि/प्रक्रृया.....	14
२.३.१ समन्वय, सहयोग र सहकार्य	14
२.३.२ जनशक्ति परिचालन	14
२.४ तथ्यांक तथा जानकारी संकलन	14
२.४.१ प्राथमिक श्रोत	14
२.४.२ द्वितीय श्रोत	15
सन्दर्भ सामग्री तथा दस्तावेजहरुको अध्ययन तथा पुनरावलोकन	15
२.५ तथ्यांक तथा जानकारीको विश्लेषण तथा प्रमाणीकरण	16
परिच्छेद ३: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको अवस्था, अवसर र चुनौती	17
३.१ मुख्य कृषिबालीको अवस्था.....	17
३.२ मुख्य पशुपंक्षी पालनको अवस्था.....	18
३.३ भौगोलिक अवस्था अनुसार रणनीति.....	19
४.५ रैथाने जातको विशेषता र चाडपर्वसँगको सम्बन्ध	19
४.६ उत्पादन, संरक्षण र प्रवर्धन गर्नुपर्ने बालीहरु	19
४.७ परिक्षण गर्न सकिने व्यवसायहरु	20
४.८ व्यवसायिक रूपमा विस्तार गरी ब्राइडड गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादनहरु	20
४.९ समस्याहरु तथा चुनौतीहरु	21

४.१० उन्नत जातको तुलनामा रैथाने बाली कम लगाइनुका कारणहरु.....	22
४.११ हाल बजारको अवस्था र बजार व्यवस्थापनमा हुनुपर्ने राज्यको भूमिका	22
४.१२ रैथाने कृषि बालीहरुको कठइत विश्लेषण	22
परिच्छेद ४: रणनीतिक योजना	23
४.१ रणनीतिक योजना तयारी प्रक्रिया	23
४.२ संस्थागत संरचना तथा वित्तीय व्यवस्थापनको खाका.....	23
४.२.१ गाँउपालिकाको संस्थागत संरचना.....	23
४.३ कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था	24
परिच्छेद ५: मार्गदर्शक सिद्धान्तहरु.....	25
रणनीतिक लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरु	25
५.१ लक्ष्य	25
५.२ उद्देश्य	25
५.३ रणनीति	25
५.४ कार्यनीति	26
५.५ बजेट	31
परिच्छेद ६: कार्यान्वयन व्यवस्था	40
६.१ कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था.....	40
६.२ व्यापक जनसहभागिता.....	40
६.३ आर्थिक पक्ष.....	40
६.४ प्राविधिक पक्ष	40
६.५ रणनीतिको दायरा र अवधी	40
६.६ मूल्य सरोकारवालाहरु	40
६.७ अनुगमन, मूल्यांकन तथा समीक्षा	40
७. सन्दर्भ सामाग्रीहरु	42
अनुसूचीहरु	43
अनुसूची १: कार्यगत रूपरेखा (Logical Framework)	43
अनुसूची २: रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्ने मूल्य स्थान तथा परिमाण.....	50

कार्यकारी सारांश

भोटखोला गाँउपालिका कोशी प्रदेशको एक महत्वपूर्ण हिमाली क्षेत्र तथा अनुवंशिक विविधताको हिसाबले धनी क्षेत्र हो । यस गाँउपालिकाको मुख्य पेसामा कृषि तथा पशुपालन रहेको छ भने बसाईसराई तथा अन्य कारणबाट यस क्षेत्रको मुख्य कृषि क्षेत्र बाखो जग्गा रुपमा रहेको छ । गाँउपालिकामा रहेको बाखो कृषिक्षेत्र तथा माथिल्लो भेगमा गरिने पशुपालनको प्रवर्धन गरी गाँउपालिकालाई खाद्य सुरक्षामा सबल बनाउने तथा आन्तरिक खपत बढाउने हेतुले उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षणको अवस्था अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना निर्माण गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । यस साथै मुख्य उद्देश्यहरूमाः स्थानिय कृषक, अन्य सरोकारावालाहरूसँगको छलफल र समन्वयमा भोटखोला गाँउपालिकाको रैथाने बाली तथा पशुबालीको अवस्थाको पहिचान गरी सो को अभिलेखिकरण गर्ने । अभिलेखित मुख्य बाली प्रजातीहरूको मूल्य श्रृखला विश्लेषण गर्ने । अभिलेखित रैथाने बालीहरूको बारेमा दिगो उत्पादन, उपभोग र बजारीकरणको माध्यमबाट संरक्षण र प्रवर्धनको खाका तयार गर्ने । र अभिलेखित रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको प्रवर्धन तथा दिगो संरक्षण सहितको ५ वर्षे रणनीतिक योजना तयार गर्ने रहेको छन् ।

यस रणनीतिक कार्ययोजनाले उच्च हिमाली भेगमा पाइने रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको उत्पादन तथा बजारीकरणमा गाँउपालिकाले स्थानिय समुदायलाई सहुलियत तथा अनुदानका कार्यक्रमको नीतिगत तथा अन्य वस्तुगत व्यवस्थापनका सहयोग पुर्याउने छ । यस संरक्षण कार्ययोजना तयार गरी योजना अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने प्रस्ताव गरेको छ । प्रस्तुत उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि विभिन्न ४ वटा रणनीतिहरू तय गरिएका छन् ।

यस अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक कार्ययोजनाको निर्माणका लागी फिल्ड अध्ययनको कार्यक्षेत्रहरूमा भोटखोला गाँउपालिकाका ५ वटै वडाहरू : वडा न १, २, ३, ४, ५ र यस अन्तर्गतका विभिन्न कृषि समुह तथा सहकारीहरू रहेका छन् । यस अध्ययनका लागि आवश्यक सूचना तथा जानकारीहरू दुई तरिकाबाट लिइएको थियो । प्राथमिक सूचनाको श्रोतहरूमाः सहभागीमुलक श्रोत नक्सा तयारी, स्थलगत अध्ययन तथा अवलोकन, छलफल तथा अन्तरकृया, जानिफकार छलफलका साथै लक्षित समुह छलफलको माध्यमबाट सकलन गरिएको छ । यसका साथै द्वितीय तथ्यांकहरू : सन्दर्भ सामग्री तथा दस्तावेजहरूको अध्ययन तथा पुनरावलोकनको माध्यमबाट सुचना तथा जानकारीहरू सकलन गरिएको छ ।

यस भोटखोला गाँउपालिकामा कुल क्षेत्रफलको करिव ७ प्रतिशत भूमि कृषि क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । जसमध्ये करिव ६ प्रतिशत मात्र खेति गरिएको छ भने कृषि योग्य जमिनको करिव ४२ प्रतिशत भू भाग बाखो खेत तथा बारीको रुपमा रहेको छ । यस क्षेत्रमा मुख्यत लगाइने कृषिबालीहरूमा कोदो, मकै, फापर, आलु, अलैची, सुन्तला, नासपाती, लसुन, घ्याज, अदुवा आदि रहेका छन् । भोटखोला गाँउपालिकामा मुख्य पशुपालनहरूमा चौरी, गाई, बंगुर, भैसी पालनहरू मुख्य रुपमा रहेको छन् । यहाँको उत्पादनले करिव ३ देखि ६ महिना सम्म मात्र पुग्ने भएकाले गाँउपालिकाले अन्यत्रबाट खाद्य सामाग्रीको ढुवानी अनिवार्य रहेको अवस्था छ । यस गाउँपालिकामा वर्षे खेति भन्दा पनि वर्षाको मौसम र असिंचित खेति हुने गरेको छ ।

भोटखोला गाँउपालिकाको ५ वटै वडै वडाहरूमा मुख्यत बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर पालन गरिएको छ । यसका साथै गाँउपालिको माथिल्लो भेग वडा नं १, २, ३ अन्तर्गत पर्ने किमाथान्का, च्यामताड, रिदाक, छुमसुर, चेपुवा, रुकुमा, हटिया र हुडगुड क्षेत्रहरूको खर्कमा चौरी पालन गरिन्छ ।

यसका साथै भोटखोला गाँउपालिकामा केही कृषि रैथाने तथा नगदे बालीहरूको विस्तार मार्फत लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ । मुख्य रुपमा यस क्षेत्रमा पाइने ताक्मारे धान, उवा, फापर, बुक्मा आलु, फर्सी, सेतो मकै र कालो भटमास, भोटे लसुन र सिस्नुको धुलोलाई विशेष जोड दिई उत्पादन तथा ब्राण्डिङ गर्ने सकिन्छ । साथै, भोटखोला गाँउपालिकाको सबै वडाहरूमा मौरीपालन तथा च्याउखेतिको परिक्षण गर्न सकिन्छ । यसका साथै वडा नं २ को थुदाममा जिल्ला तथा स्थानिय पालिका स्थित पशुसेवा कार्यलय सग समन्वय गरी च्याडग्रा पालन गर्न सकिनेछ ।

स्थानीय जातका बालीनालीहरू उत्पादन गर्नसके बजारमा माग चाहि पर्याप्त छ । तर उत्पादित वस्तुहरूको विक्रीको सुनिश्चितता नहुँदा किसानहरू बाली लगाउन अनिच्छुक छन् । उन्नत जातका बालीनालीको तुलनामा स्थानीय जातको उत्पादनको मूल्य बढि नै छ । किसान र अन्तिम उपभोक्ताको विचमा भरपर्दो पुलको कमि छ । गाँउपालिकाले कार्यविधि बनाई स्थानीय बस्तुहरूको न्यूनतम मूल्य तोकि एकिकृत कृषि तथा पशुपंक्षीको संकलन, बजारीकरण तथा उत्पादनमा प्रवर्धन गनुपर्ने देखिन्छ । रैथाने बालीनालीहरूको उत्पादन विस्तार गर्न यसको प्रयोगमा विविधता ल्याउनु जरुरी छ । तसर्थ रैथाने उत्पादनलाई खाना पर्यटनसँग जोडी यसको बहुउपयोगमा जोड दिनुपर्छ । रैथाने उत्पादन स्वास्थ्यको लागि राम्रो छ, त्यसैले हरेक रैथाने उत्पादनको पौष्टिकताको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरी यसमा पाइने पौष्टिक तत्वहरूको बारेमा थप स्पष्ट हुनुपर्छ ता कि उपभोक्ताहरूलाई मैले कस्तो चिज खाइदैछु भन्ने जानकारी होस् । सामदायिक तथा निजी स्कूलहरूमा दिवा खाजाका लागि स्थानीय उत्पादनबाट तैयार भएका खाद्य बस्तुहरूमा जोड दिन पहल कदमी लिनुपर्ने देखिन्छ । ससाना होटल रेष्टरेन्ट देखि ठूला तारे होटल सम्मको मेनुमा स्थानीय रैथाने खाद्यबस्तु पनि रहने अवस्था गर्न

सम्बन्धित निकायसंग समन्वय गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना, पर्वर्धन गर्दै रैथाने बाली सुचिकृत गर्नका लागि सरलीकृत नीति, नियम, कार्यविधि बनाउन जरुरी रहेको छ ।

यस रणनीतिक कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यहरुको कार्यान्वयन मुख्यत भोटखोला गाउँउपालिकाले संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसंगको समन्वय र सहकार्यमा कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय अन्तर्गतका विभिन्न विभाग, केन्द्र तथा निकायहरु र जिल्ला स्थित कृषि ज्ञान केन्द्र, सखंवासभा तथा पशु सेवा केन्द्र मार्फत समेत हुने छ । कार्ययोजनाका प्रस्तावित क्रियाकलापहरु कार्यान्वयन गर्न योजना अवधिभरका लागि कूल बजेट रु १७.८ करोड लाग्ने अनुमान गरिएको छ । स्थानीय कृषक, कृषि समुह तथा सहकारीको सहभागितामा सञ्चालन गरिने कार्ययोजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरुको लागि आवश्यकता अनुरूप स्थानीय सरकार र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैह्यसरकारी संस्थाहरुको आर्थिक सहयोग पनि उपलब्ध हुने अपेक्षा राखिएको छ ।

कार्यवाल नाउँपालिका

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभुमि

नेपाल, दक्षिण एसियामा क्षेत्रफलको हिसाबले सानो देश भएता पनि भौगोलिक विधिता तथा प्राकृतिक सम्पदामा भरिपुर्ण रहेको छ। नेपालको मुख्य पेसा कृषि रहेकोले यहाँको कृषि उपजहरूमा विविधता पाउन सकिन्छ। परापुर्व कालदेखि नै हाम्रा पुर्खाहरूले यसको समुचित उपयोग गरी यो विविधतालाई बचाइराखेका थिए। तर विगत केहि दशकदेखि विकासको नाममा नेपालका जैविक विविधतामाथि अत्याधिक शोषण भइरहेको छ। छिटो र बढि उत्पादन लिने नाममा हाम्रा रैथाने बालीनालीका बीउहरू नास भैरहेका छन् भने कतिपय बालीनालीका स्थानीय जातहरू लोप भैसकेका छन्। वर्षांसंकर जातहरूको अन्याधुन्य प्रयोगले गर्दा विदेशबाट बीउ नआए हामी खेती गर्न नपाउने अवस्थामा पुरोका छौं। साथै माटोको अवस्था यति गएगुजेको छ कि हाम्रो माटो मृतप्राय भैसकेको छ। गोठेमल, हरियो मलजस्ता प्रांगारिक र माटोसुधार गर्ने मलहरूको प्रयोग अत्यन्त कम भैसकेको छ। किनभने गाइवस्तु, भेंडाबाखा पाल्ने चलन गाउँघरतिर पनि हराउँदै गएको छ। अत्याधिक रासायनिक मलको प्रयोगले हाम्रो खेतीपातीको उत्पादन लागत बढ़ै गएको छ, जसले गर्दा नेपाली किसानहरू खेतिपातीतिर आकर्षित हुन छाडेका छन्। यसका साथै रसायनिक मलको पुर्ण निर्भरतामा हाम्रा किसानहरू बालीनाली लगाउने समयमा मलको अभावमा समेत कतिपय खेतवारीहरू बाखो राख्नुपर्ने बाध्यतामा समेत पदै गझरहेको अवस्था रहेको छ। देशमा व्याप्त वेरेजगारी समस्याको मुख्य कारण कृषिलाई व्यवशायीकरण गर्न नसक्नु र कृषिकर्मबाट युवाहरूको जीविका चलनसक्नुले युवाहरू अन्यत्र पलायन हुनु हो। भौतिक सुविधाका लागी मान्छेहरू शहरमुखी भएका छन् र गाउँहरू उजाड हुँदै गएको छ।

विषेशगरी, रैथाने जात भन्नाले सम्बन्धित ठाँउमा नै उत्पादन भएको वा कम्तिमा एउटा गुण, तथा/नयाँपन त्यै ठाँउमा नै विकास / उत्पति भएको जातलाई रैथाने जात भनिन्छ। स्थानिय जात भन्नाले सम्बन्धित ठाँउमा पुर्ण रूपमा अनूकूलन तथा स्थानियकरण भएको जात भन्ने बुझिन्छ। सामान्यतया, एउटा निश्चत ठाँउमा कम्तिमा ६० वर्षभन्दा बढी समयदेखि नियमित रूपमा खेती गर्दै आइरहेका जातहरू भन्ने बुझिन्छ। नेपालको सन्दर्भमा वि.स. २००७ साल अगाडि देखि नेपालमा पाइने जातहरूलाई स्थानिय जात भन्ने गरिएको छ। त्यसैगरी, भूमि जात भन्नाले कृषक आफैले सदियौ देखि खेति गर्दै आएको र उक्त जातमा अन्य सधां सँस्था तथा बाली प्रजनकको भूमिका नरहेका बालीहरू भन्ने बुझिन्छ। यो कृषक आफैले वर्षौदेखि खेती गर्दै आएको हुनाले यसलाई कृषकको जात पनि भनिन्छ।

१.२ रैथाने बाली संरक्षणका मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू

मुख्य रूपमा समग्र कृषि बाली उत्पादन तथा बजारीकरण मार्फत खाद्य सुरक्षा गरी समुदाय आत्मनिर्भर बनाउन खोज्नु नै रैथाने कृषि बाली संरक्षणको मुख्य उद्देश्य हो। यसका साथै कृषि उत्पादनमा रैथाने कृषिबालीहरूको उत्पादन, बजारीकरण तथा दिगो संरक्षणबाट नै कृषक तथा समुदायले लाभ लिन सक्नेछन्। मुख्यत रैथाने कृषि बालीहरूको संरक्षण र प्रवर्धनका लागी केही मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू यसप्रकार छन्।

- १) महत्वपूर्ण आनुवंशिक श्रोतहरूको संरक्षण गर्नु।
- २) गुणस्तरीय स्वास्थ्यबर्धक खानाको आपूर्ति सुनिश्चित गर्नु।
- ३) स्थानीय खाद्य संस्कृतिको संरक्षण गरी आफ्नो पहिचान कायम राख्नु।
- ४) भविष्यमा जेनेटिक इन्जिनियरिङ्का लागि पनि आवश्यक आनुवंशिक श्रोतको व्यवस्था गर्न।
- ५) जलवायु परिवर्तनको दुष्प्रभावबाट बच्न अनुकूलित बालीनालीको सुनिश्चितता गर्न।
- ६) खाद्य सुरक्षामा जोड दिनु
- ७) खाद्य परनिर्भरता कम गरी व्यापार घाटा कम गर्ने। आयात प्रतिस्थापन सहयोग पूर्याउनु।

१.३ अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना तयारी सम्बन्धिकता

सहरीकरण र विकासको क्रमसँगै हाल नेपालमा रैथाने बस्तुहरूको प्रयोगको साटो प्याकेजिङ युक्त जकं खानाको मात्रा बढ़ै गईरहेको छ। विभिन्न अध्ययन तथा अनुसंस्थानलाई आधार मान्ने मान्दा नेपालमा करिब ५० प्रतिशत भन्दा धैरै रैथाने कृषिबालीहरूको लोप हुँदै गझरहेका अवस्था रहेको छ। व्यवसायिक उत्पादनका यस्ता प्याकेट खाना तथा पेय पदार्थहरूमा हुने उच्च मात्रामा चिनी को अंश र हानिकारक सोडियम को मिसावटले गर्दा बालबलिकाहरूको शारिरीक र मानसिक विकासका लागि नभै नहुने पोषक तत्वको उपल्ब्धतामा अवरोध पुर्याउँछन्। यसका साथै बालबलिकाहरूमा पोषणको मात्रा कमी भएर विभिन्न रोगको सिकार हुनुपरेको यथार्थ दुखत रहेको छ। यस्तो अवस्थामा देशका जिम्मेवार निकाय थप सक्रिय हुनुपर्ने देखिन्छ।

नेपालको हिमाली क्षेत्र भौगोलिक अवस्थाको कारणले विकासको चरणमा पछि रहेता पनि आनुवंशिक विविधताको हिसाबले धनी क्षेत्र हो। कोशी प्रदेश अन्तर्गत रहेको संखुवासभा जिल्लास्थित भोटखोला गाउँपालिका हिमाली क्षेत्रमा पर्ने र त्यँहा रैथाने कृषि बाली, पशुपक्षी र अन्य नगदेबालीको सम्भावना भएको क्षेत्रमा प्रदृढ। तर कुन क्षेत्रमा कस्ता रैथाने

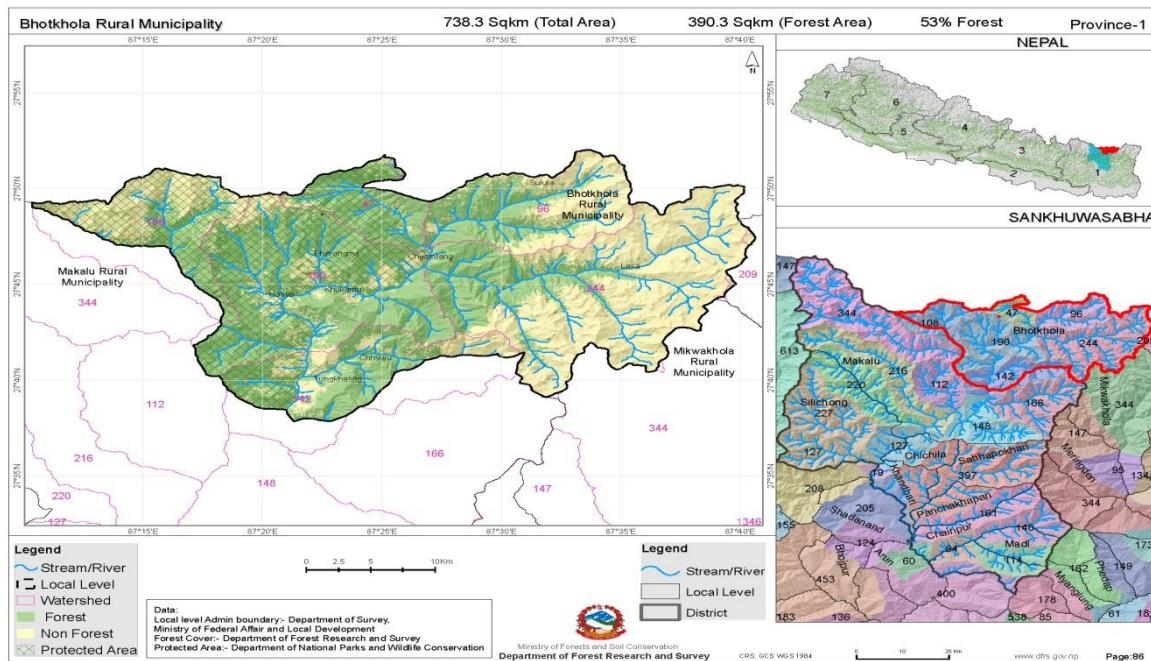
जातका बालीनालीहरुको खेति भईरहेको छ, कुन क्षेत्रमा पशुबालीको प्रवर्धनका सम्भावनाहरु छन् ? सो को यकिन तथ्यांक भने छैन । परम्परागत ज्ञान र सिपको आधारमा गरिदै आएको कृषिबाली तथा पशुबाली लाई व्यवस्थित बनाई सोको संरक्षण, प्रवर्धन र बजारीकरणको अवस्थालाई अभिलेखिकरण गरी आगामी ५ वर्षको लागी अबलम्बन गरिने कार्यहरुको विस्तृत रणनीतिक योजना तयार गर्दा विभिन्न तहको सरकारसँग सहकार्य र समन्वयमा दिगो संरक्षण र प्रवर्धन गर्न सहयोग पुग्नेछ । यहि कुरालाई दृष्टिगत गरी भोटखोला गाउँपालिका अन्तर्गत पर्ने हिमाली क्षेत्रहरुमा रैथाने बालीनाली, पशुपक्षीहरुको हालको अवस्था के छ र यसको संरक्षण, उपयोग र बजारीकरण मार्फत प्रवर्धन गर्नका लागि के गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा अभिलेखिकरण मार्फत यस ५ वर्षिय रणनीतिक योजना तयार गरिएको हो ।

भोटखोला नालीपालिका

परिच्छेद २: विधि तथा प्रक्रिया

२.१ कार्यक्षेत्र

यस रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको कार्यक्षेत्र भोटखोला गाउँउपालिका अन्तर्गतका ५ वटा वडाहरु भित्रका सम्पूर्ण कृषिखेती तथा पशुपालन गरिने क्षेत्रहरु रहने छन् । यसका साथै सो स्थानमा रहेका विभिन्न कृषि समुह, वडा कार्यालय तथा पशुपालकहरु समेत कार्यक्षेत्रमा पर्नेछन् ।

चित्र १: भोटखोला गाउँउपालिकाको नक्सा (स्रोत: वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र, काठमाडौं)

२.१.१ गाउँउपालिको भू-उपयोगको अवस्था

यस भोटखोला गाउँउपालिकामा कुल क्षेत्रफलको करिव ७ प्रतिशत भूमि मात्र कृषि क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । जसमध्ये करिव ६ प्रतिशत मात्र खेति गरिएको छ भने कृषि योग्य जमिनको करिव ४२ प्रतिशत भू-भाग बाभो खेत तथा वारीको रूपमा रहेको छ ।

तालिका १: गाउँउपालिको भू-उपयोगको अवस्था

क्र.स	क्षेत्र	कित्ता संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टर)	प्रतिसत	कैफियत
१	कृषि क्षेत्र	१२७१५	४९०९	७.०	
२	आवासिय क्षेत्र	७६८०	८७७	१.३	
३	वन क्षेत्र	२०	२७३६६	३९.१	
४	नदि खोला ताल सिमसार क्षेत्र	५८	१११८	१.६	
५	सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र	१५२	३०४	०.४३	
६	सांस्कृतिक तथा पुरातात्त्विक महत्वको क्षेत्र	१३	१२	०.०१७	
७	व्यवसायिक क्षेत्र				
८	औद्योगिक क्षेत्र				
९	खानि तथा खनिज क्षेत्र				
१०	अन्य क्षेत्र	४	३५४८६	५०.६	
जम्मा		२०६४२	७००७२	१००	

२.१.२ गाउँउपालिको सामाजिक-आर्थिक अवस्था

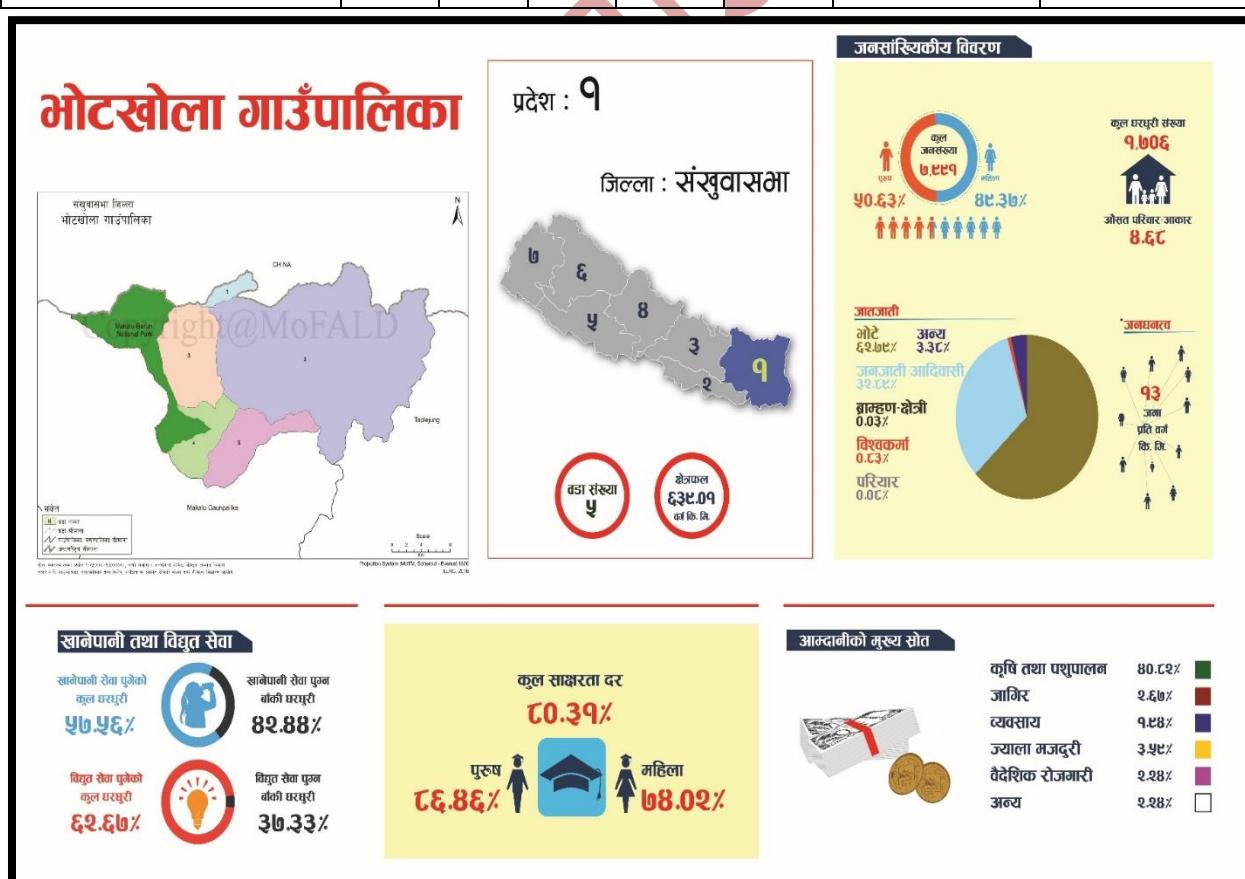
कोशी प्रदेश अन्तर्गत संखुवासभा जिल्लामा १ संघिय निर्वाचन क्षेत्र, २ प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र र १० स्थानीय तह रहेका छन् । भोटखोला गाउँउपालिका उत्तरी क्षेत्रमा पर्दछ साथै मित्र राष्ट्र चीन सगको सिमाना क्षेत्र पनि हो । गाउँउपालिकामा ५ वटा वडाहरु रहेका छन् । गाउँउपालिकाको केन्द्र हटियामामा रहेको छ । भोटखोला गाउँउपालिकाको पाँचवटै वडाको

जनसंख्यालाई तुलना गर्दा सबैभन्दा बढि वार्ड नं. ४ मा रहेको छ जसमा ४७४ घर संख्या रहेको छ भने जनसंख्या २४०० रहेको छ भने सबै भन्दा कम वडा नं. १ मा रहेको छ जसमा १०९ घर र ४९७ जनसंख्या रहेको छ। अन्य वडाहरूमा क्रमशः वार्ड नं. २ मा ४७४ घर र जनसंख्या १९८३, वार्ड नं. ३ मा २७५ घर र जनसंख्या १२०९ तथा वार्ड नं. ५ मा ३७४ घर र जनसंख्या १९०२ रहेका छन्। समग्रमा यस भोटखोला गाउँपालिकामा १७०६ घरमा ७९९१ जनसंख्या रहेको छ जसमा पूरुषका संख्या ४०४६ र महिलाको संख्या ३९५७ रहको छ। यस गाउँपालिकामा मुख्य रूपमा भोटे (६३.८५ प्रतिशत), आदिवासी जनजाती (३३ प्रतिशत), तथा अन्य (३.१५ प्रतिशत) जातजातीहरूको बसोबास रहेको छ। यस भोटखोला गाउँपालिका भित्र रहेका जनसंख्यालाई पेशागत रूपमा विश्लेषण गर्दा ३२६२ जनाले कृषि तथा पशुपालन गर्ने गरको पाईएको छ भने १७७९ जना जनसंख्या अध्ययनरत विद्यार्थीको रहेको छ। सेवा क्षेत्रमा रहनेहरूको संख्या २१३ जना, उच्योग व्यापार गर्ने १५५ जना, गृहणी १०३ जना, ज्याला मजदुरी २८७ जना रहेको छ। यस गाउँपालिकावाट जम्मा ८३ जना वैदेशिक रोजगारीमा गएको पाईएको छ भने अन्य १९३० जना रहेको छ। (तथाकं स्रोत: भोटखोला गाउँपालिका)

यसका साथै गाउँपालिको खाद्य सुरक्षाको अवस्था तल तालिकामा राखिएको छ।

तालिका २: खाद्य सुरक्षाको अवस्था (स्रोत: भोटखोला गाउँपालिका)

क्र.स.	आफै उत्पादन वा आम्दानीले खान पुग्ने अवधि	वडा १	वडा २	वडा ३	वडा ४	वडा ५	जम्मा	प्रतिशत
१	३ महिना सम्म	६०	०	२	२०६	१०९	३७७	22%
२	४ देखि ६ महिना	०	३	२	०	२०३	२०८	12%
३	७ देखि ९ महिना	०	४८	४	६	३५	९३	5%
४	९ महिना भन्दा बढी	११	२७८	११	३०	१७	३४७	20%
५	१२ महिना मजदुरी गरेर खाने	३८	१४५	२५६	२३२	१०	६८१	40%
जम्मा		१०९	४७४	२७५	४७४	३७४	१७०६	१०० %

तस्विर १: भोटखोला गाउँपालिको आर्थिक सामाजिक विवरण भलक (स्रोत: भोटखोला गाउँपालिका)

२.२ मान्यता तथा अवधारणा

भोटखोला गाउँपालिका अन्तर्गतका कृषि तथा पशुपालनको सम्पुर्ण तथ्यांकहरूको अभिलेखिकरण तथा पञ्च वर्षीय रणनीतिक योजना तयारीको क्रममा तल उल्लेखित मान्यता एवं अवधारणाको आधारमा गरिएको छ।

तस्विर 2: मान्यता तथा अवधारणा

२.२.१ सहभागितात्मक तथा समावेशी अवधारणा

भोटखोला गाउँउपालिका भित्रका अगुवा कृषक, कृषि सहकारी, सखुंवासभा जिल्ला स्थित कृषि ज्ञान केन्द्र, स्थानिय वडा कार्यालय तथा प्रतिनिधि, कृषि समुह/सामुदायिक वित्त वैक विकास समिति, स्थानिय बुद्धिजीव, व्यवसायी, संकलकहरुको समावेशिता र व्यापक सहभागितामा रैथाने कृषि तथा पशुपालनको अवस्था र अबको रणनीति बारे अध्ययन तथा अभिलेखिकरण कार्य गरिएको छ। सो पश्चात केन्द्रमा रहेको राष्ट्रिय जीन वैक तथा अन्य कृषि विज्ञहरु सँगको समन्वयमा रणनीतिक योजना तयारी गरिएको छ।

२.२.२ वातावरणमैत्री, सुरक्षा तथा सावधानी अवधारणा

अभिलेखिकरण, अध्ययन तथा संरक्षण योजना दिर्घकालिन सोच सहित लक्ष्य उन्मूख, उद्देश्य केन्द्रित र वातावरणमैत्री बनाइएको छ। रैथाने वित्तविजन र तिनका व्यवस्थापन तथा संरक्षणका चुनौतिहरु पत्ता लगाई सो को संरक्षणमा ध्यान पुर्याउने लक्ष्य राखिएको छ साथै अभिलेखिकरणको क्रममा वित्तविजन तथा हिमाली क्षेत्रमा रहेका पशुवालीको सुरक्षा र सावधानीका उपाय अवलम्बन गरिएको छ।

२.२.३ निरन्तर छलफल तथा सहकार्य

यस रणनीतिक योजना तयारीका लागि गरिएको अभिलेखिकरणको क्रममा गरिएको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्दा भोटखोला गाउँउपालिका तथा अन्य सरोकारवालाहरुसँग संग निरन्तर छलफल गरिएको छ। यसका साथै विभिन्न चरणमा प्रदेश, केन्द्रिय निकाय र सो संग सम्बन्धित सरोकारवालाहरु, कृषि तथा पशुपक्षी प्राविधिक संग निरन्तर सहकार्य गरि यस रणनीतिक योजनाको तयारीलाई प्रभावकारी बनाइएको छ।

२.२.४ सर्वस्वकार्य तथा सदरयोग्य अवधारणा

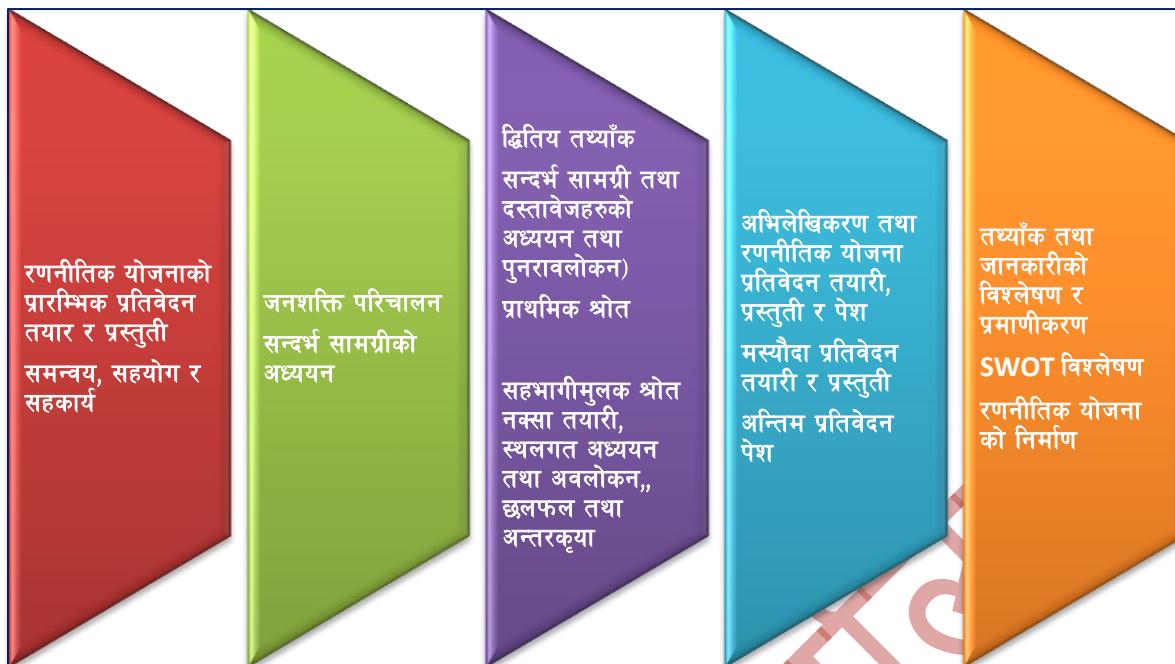
रणनीतिक योजना तयारीका लागि रैथाने कृषि तथा पशुपक्षीको अभिलेखिकरण तथा अध्ययन कार्य सामाजिक-सांस्कृतिक, वातावरणीय, प्राविधिक हिसाबले उपयुक्त तथा स्थानीय सरकार र सम्बन्धित समुह तथा किसानको अपनत्व सहित विद्यमान संस्थागत संरचना अनुरुप कार्यान्वयन गर्न सकिने गरी योजनाको खाका तयार गरिएको छ। यसरी तयार गरिएको योजना सबै पक्षलाई स्विकार्य हुनेमा टेवा पुग्ने छ।

२.२.५ गोपनियता र जवाफदेहिता अवधारणा

रणनीतिक योजना तयार गर्ने शिलसिलामा भौगोलिक विशिष्टता, सुरक्षा सम्वेदनशिलता, रैथाने प्रजाति सम्बन्धि संकलन गरिएका सूचना तथा जानकारीहरुमा गोपनियता कायम गरिएको छ र उक्त सम्वेदनशिलतालाई ध्यानमा राखी भोटखोला गाउँउपालिकाले तोकेको अधिकारी (Focal Person) को पूर्वस्विकृति विना कुनैपनि जानकारीहरु अन्यत्र सम्प्रेषण गरिएको छैन।

२.३ रणनीतिक योजना तयारीको क्रममा अपनाइएको विधि/प्रकृया

उच्च हिमाली क्षेत्रका रैथाने कृषि प्रजाती तथा पशुपालनको पहिचान तथा अन्य नगदेबाली खेतिका अभ्यास वारे अध्ययन, छलफल र विश्लेषण सहित अभिलेखिकरण गरी ५ वर्षे रणनीतिक योजना तयार गर्नका लागि अध्ययन टोलीले मूख्यतया निम्नानुसारको विधी तथा प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ ।

तस्वर ३: कार्यक्रम विधि/प्रकृया

२.३.१ समन्वय, सहयोग र सहकार्य

भोटखोला गाउँउपालिकाले यस अध्ययन तथा रणनीतिक योजना तयारीका लागी तोकेको कृषि शाखाको प्रतिनिधी व्यक्ति मार्फत मातहतका ५ वटै वडाहरू, कृषक समुह, सहकारी, कृषि तथा पशुपालक सञ्जाल, अन्य कृषि समितिहरू लगायत सरोकारवालाहरूलाई आवश्यक सुचना तथा जानकारी उपलब्ध गराईएको छ र सोही अनुसार समन्वय र सहकार्य अगाडी बढाईएको छ ।

२.३.२ जनशक्ति परिचालन

समय सिमा र भोटखोला गाउँउपालिकाको भौगोलिक अवस्थितिका बीच स्थलगत भ्रमण एवं ५ वटै वडाका कृषक, कृषि सहकारी लगायतसँग अन्तराक्रिया गोष्ठी सञ्चालन गरी आवश्यक जानकारी एवं तथ्यांक संकलन कार्यलाई सहज तुल्याउन एवं तिब्रता दिन टोली नेता सहित कृषि विज्ञ र कृषि प्राविधिकको वा तथ्यांक संकलकहरूको समुह परिचालन गरिएको छ ।

२.४ तथ्याँक तथा जानकारी संकलन

२.४.१ प्राथमिक श्रोत

रणनीतिक योजना तयारीका लागी आवश्यक तथ्यांकहरूको संकलन कार्य गाउँउपालिकाको सबै वडाहरूको वस्तुगत अवलोकन, छलफल तथा परामर्शद्वारा गरिएको छ । यसका लागी विज्ञ सहितको टोलीले सम्पुर्ण वडा तथा टोलसम्म पुगी आवश्यक जानकारीहरू संकलन गरिएको छ । उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने रैथाने वाली तथा पशुपक्षी संरक्षण, प्रवर्धन तथा बजारीकरणको अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना तयारीको अध्ययनका लागि आवश्यक प्राथमिक सूचना निम्न श्रोतबाट संकलन गरिएको छ ।

- सहभागीमुलक श्रोत नक्सा तयारी

भोटखोला गाउँउपालिका अन्तर्गतका सम्पुर्ण वडा भित्र पर्ने मुख्य मुख्य कृषि तथा पशुपालनको अवस्था, स्थानिय स्तरमा पाइने रैथाने प्रजाती, तिनका वासस्थान र वितरणको अवस्था कहाँ कस्तो र कृन अवस्थामा छ, सो को प्रारम्भिक जानकारी प्राप्तिका लिए कृषि विज्ञ, प्राविधिक, कृषक समुह, स्थानीय जनता आदीको उपस्थितिमा सहभागितामुलक श्रोत नक्सा तयार गरिएको छ । यसरी तयार गरिएको नक्सा तथा स्थानका आधारमा आवश्यक तथ्याँक संकलन गरिएको छ ।

- स्थलगत अध्ययन तथा अवलोकन

नक्सा तयार पारिसकेपछि पहिचान गरिएका क्षेत्रको भ्रमण गरि स्थलगत अध्ययन तथा अवलोकन गरिएको छ। स्थलगत अध्ययन तथा अवलोकनबाट प्रजातीको प्रचुरता, बाँसस्थान सहितको वस्तुस्थिति विवरण संकलन गरिएको छ। अवलोकनका क्रममा GPS Points लिने, Recording गर्ने, प्रजातिहरूको र खेति गरिएका स्थानहरूको तस्विरहरू लिने तथा अन्य आवश्यक सूचनाको संकलन गरिएको छ।

- छलफल तथा अन्तरकृया

स्थानिय कृषक, अन्य सरोकारवालाहरु तथा प्रजातिको प्रचुरता भएको ठाउँको कृषक समुह/समिति तथा आवश्यकता अनुसार अन्य सरोकारवालाहरु सँग पनि छलफल तथा अन्तरकृया गरिएको छ। यसरी छलफल गर्दा सम्बन्धित कृषि तथा पशुपंक्षी तथा तिनका प्रजातिको विस्तृत विवरण, कृषि वाली रोपण तथा संकलन, माटोको अवस्था, वालीको विविधिकरण, पशुपालनमा देखिएका समस्या, चुनौति तथा अवसरहरु आदिका वारेमा जानकारी संकलन अन्तरकृया गरिएको छ। छलफल तथा अन्तरकृया ७ वटा अन्तरकृया गरिएको छ। छलफलका लागि चेकलिष्ट, प्रश्नावली तथा सर्वे फाराम तयार अन्तरकृया गरिएको थियो।

- जानिफकार छलफल

मुख्य जानिफकारको रूपमा कृषि तथा पशुवाली विज्ञ, अगुवा कृषक, गाँउपालिकाका प्राविधिक, संकलक, व्यापारी तथा यस क्षेत्रमा कार्य गर्ने सरकारी तथा गैह सरकारी निकायलाई लिइएको छ। यस्ता व्यक्तिहरूसँग छलफल गरी आवश्यक सूचना संकलन गरिएको छ र अभिलेखिकरण गरी व्यवस्थापनका खाका तयार गर्न सहयोग लिइएको छ।

- लक्षित समुह छलफल

कृषक समूह तथा अन्य सरोकारवालाहरुसँग ५ वटा छलफल तथा अन्तरकृया गरिएको छ। छलफल तथा अन्तरकृया गर्दा तयार गरिएको प्रश्नावली र चेकलिष्टहरु प्रयोग गरिएको थियो।

तालिका ३: वस्तुगत अवलोकन तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया तथा गोष्ठी आयोजना र जानिफकारहरूसँग अन्तरवार्ता

क्र.सं	मिति	स्थान	गतिविधि
१.	२०८०/०१/०७	वडा नं ५, तुङ्खालिङ	त्यस क्षेत्रका किसानहरूसँग रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी सम्बन्ध जानकारी तथा सुचनाका लागी छलफल, अन्तरकृया र स्थलगत अवलोकन।
२.	२०८०/०१/०८	वडा नं ३, हटिया	भोटखोला गाँउपालिकाका जनप्रतिनिधिहरु, प्रमूख प्रशासकीय अधिकृत र अन्य कर्मचारीहरूसँग रैथाने वाली तथा पशुपंचि सम्बन्ध जानकारी र सुचना संकलनका लागी छलफल, अन्तरकृया र स्थलगत अवलोकन।
३.	२०८०/०१/०९	वडा नं ३, हुडगुड	स्थलगत अवलोकन
४.	२०८०/०१/११	वडा नं १ किमाथान्का तल्लो क्षेत्र	तल्लो क्षेत्रका किसानहरूसँग रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी सम्बन्ध जानकारी र सुचना संकलनका लागी छलफल, अन्तरकृया र स्थलगत अवलोकन।
५.	२०८०/०१/११	वडा नं १ किमाथान्का माथिल्लो क्षेत्र	माथिल्लो क्षेत्रका किशानहरूसँग रैथाने वाली तथा पशुपंक्षी सुचना संकलन र जानकारीका लागी छलफल, अन्तरकृया र स्थलगत अवलोकन।
६.	२०८०/०१/१२	वडा नं २ च्याम्ताड (क)	सुचना संकलन र जानकारीका लागी त्यस क्षेत्रका किशानहरूसँग छलफल, अन्तरकृया र स्थलगत अवलोकन।
७.	२०८०/०१/१२	वडा नं २ च्याम्ताड (ख)	सुचना संकलन र जानकारीका लागी त्यस क्षेत्रका किशानहरूसँग छलफल, अन्तरकृया।
८.	२०८०/०१/१२	अरुणोदय माध्यामिक विद्यालय वडा नं २ लिङ्गाड	सुचना संकलन र जानकारीका लागी कृषि विषय अध्यायपन गराउने शिक्षक र अन्य शिक्षकहरूसँग छलफल, अन्तरकृया

२.४.२ द्वितीय श्रोत

सन्दर्भ सामग्री तथा दस्तावेजहरूको अध्ययन तथा पुनरावलोकन

उच्च हिमाली क्षेत्रहरुमा पाइने रैथाने तथा अन्य कृषि तथा पशुपंक्षी तथा तिनका प्रजातीको अभिलेखिकरण गर्ने कार्यको शिलसिलामा नेपालको संविधान, २०७२, १५ औं योजना (२०७६/७७- २०८०/८१) का आधारपत्र, राष्ट्रिय कृषि नीति (सन् २००४), राष्ट्रिय पशुपंक्षी नीति, कृषि विकास रणनीति (सन् २०१५-२०३५), बीउविजन क्षेत्रको दीर्घकालिन राष्ट्रिय

सोच (सन् २०१३-२०२५), कृषि जैविक विविधता नीति (सन् २००७, संशोधन सन् २०१४), राष्ट्रिय बीउ विजन नीति २०५६, बीउ विजन ऐन २०४५ (पहिलो संशोधन २०६४) बीउ विजन नियमावली २०६९, रैथाने वाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यविधि २०७५, जीवनाशक-विषादी ऐन २०४८, जीवनाशक-विषादी नियमावली २०५०, प्राङ्गारीक मलमा अनुदान कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०७६, नेपाल व्यापार नीति (सन् २००९), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ तथा स्थानिय तह, प्रदेश तथा संघिय मन्त्रालयबाट प्रकासित अध्ययन, अनुसन्धान, वार्षिक प्रतिवेदन, तथा निजी तथा संघसंस्थावाट प्रकासित विभिन्न प्रतिवेदन अध्ययन गरि आवश्यक सूचना तथा तथ्यांक संकलन गरिएको छ ।

२.५ तथ्यांक तथा जानकारीको विश्लेषण तथा प्रमाणीकरण

प्राथमिक तथा द्वितीय श्रोतबाट संकलित जानकारी तथा सूचनाका आधारमा प्राप्त तथ्यांकहरुको विश्लेषण गरिएको छ । विश्लेषण पश्चात आएका नतिजाहरु प्रमाणीकरणका लागि सम्बन्धित विज्ञसंग आन्तरिक तथा बाह्य छलफल गरिएको छ ।

- **SWOT विश्लेषण**

रणनीतिक योजनालाई सहज तथा प्रभावकारी बनाउन कृषि तथा पशुपंक्षी तथा तिनका विभिन्न प्रजातीको उपलब्धता, फैलावट, वर्तमान प्रयोग, बजारीकरण तथा संरक्षणको अवस्था आदी जस्ता क्षेत्रहरूलाई मध्यनजर गरी अभिलेखित प्रजातीको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौती जस्ता पक्षहरुको अध्ययन तथा विश्लेषण गरि अभिलेखिकरण गरिएको छ ।

- **रणनीतिक कार्ययोजना तयार**

अभिलेखित रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी तथा तिनका प्रजातिको विभिन्न जानकारी जस्तै स्थानीय नाम, वडा गत फैलावट, उपयोग, संरक्षण स्थिति तथा बजारीकरणको अवस्था आदी सम्मिलित विवरणहरुको विश्लेषण गरी ५ वर्षे रणनीतिक योजनाको खाका तयार गरिएको छ ।

परिच्छेद ३: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको अवस्था, अवसर र चुनौती

३.१ मुख्य कृषिबालीको अवस्था

भोटखोला गाउँउपालिको वस्तुगत र द्वितीय तथ्याकहरुको विश्लेषण गर्दा यस क्षेत्रमा मुख्यत लगाइने कृषिबालीहरुमा कोदो, मकै, फापर, आलु, अलैची, सुन्तला, नासपाती, लसुन, प्याज, अदुवा आदि रहेका छन्। यहाँको उत्पादनले करिब ३ देखि ६ महिना सम्म मात्र पुग्ने भएकाले गाउँउपालिकाले अन्यत्रबाट खाद्य सामाग्रीको ढावानी अनिवार्य रहेको अवस्था छ। मुख्यत गाउँउपालिकाको करिब ४२% भन्दा बढी क्षेत्र बाभो जग्गाको रुपमा रहेको छ। यस गाउँउपालिकामा वर्षे खेति भन्दा पनि वर्षाको मौसम र असिंचित खेति हुने गरेको पाइएको छ। भोटखोला गाउँउपालिकाका विभिन्न ५ वटा वडाहरुमा गरिएको विस्तृत अध्ययन र अनुसन्धानबाट मुख्यत निम्नानुसारका कृषि रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीहरुको संक्षिप्त विवरण यसप्रकार रहेको छ।

कोदो : कोदो कम उर्वर र बाँझो जग्गामा पनि हुने बाली भएकाले खाद्य असुरक्षालाई कम गर्न यसको ठूलो महत्व छ। भोटखोला पालिकाको सबै वडाहरुमा यसको खेती गरिन्छ। मुख्यतया दुइ जातका कोदोहरु लगाइन्छ, डल्ले र फ्याल्ले। डल्ले छिटो पाक्ने र चिसो ठाउँमा पनि हुने भएकाले उच्च पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा लोकप्रीय छ। तर यसलाई चुट्टन गाढो हुन्छ। फ्याल्लेको बाला कमलो हुन्छ र यसको नल पशुलाई खुवाउन राम्रो मानिन्छ। स्थानीय भाषा अनुसार भोटखोलामा लगाइने कोदोका विभिन्न प्रजातिहरुमा यम्बुले, रोडजिला, यारिडमा, मायाँ, नाइन्द, बैन्जिम, ठाम, अबिम आदि छन्। गाउँउपालिकामा रहेको रेकर्ड अनुसार १३९ घरधुरीले कोदो खेती गर्ने र केहिलेकाँही बैचविखन समेत गर्ने गर्दछन्।

आलु : भोटखोलामा कोदो पछि सबैभन्दा बढि उत्पादन गरिने बाली आलु हो। ५ वटै वडामा लगाइन्छ। वडा नं ५ को तुडखालिडमा रिनक, च्याडदम्बा, लदिम्बो, दार्जिलिङ्गे र भोजपुरे सेतो आदि जातहरु बढि लगाइन्छ भने वडा नं १ मा खुम्जुड, वडा २ को च्याडताडमा स्थानीय रातो आलु रुकुमामा स्थानीय रातो र सेतो आलु बढि लगाइने। वडा नं १ किमाथांकामा खुम्जुडे रातो आलु लगाइन्छ। आलु लगाउने बुक्मा तरिका निकै लोकप्रिय छ। यो तरिकामा एउटा निश्चित क्षेत्रमा स्थाउला, पात डँढाई त्यसमा भएका सबैखाले कीरा मान्दुका साथै त्यहिठाउँमा धेरै आलुका वीउ राखि आलुको सानो भाडी नै बनाउने गरिन्छ।

धान : भोटखोला गाउँउपालिकामा ६४ घरपरिवारले धान खेती गरेको रेकर्डबाट देखिन्छ। किमाथांका क्षेत्रमा लाक्मार जातको धान लगाइन्छ भने अन्य क्षेत्रमा ताक्मारे धान लगाइन्छ। भिरालो क्षेत्र बढि भएकाले धानखेती कम हुने। अरुण नदीको किनार र केहि पहाडी गाउँहरुमा गह्ना सुधार गरी सिंचाइको व्यवस्था गर्न सकेमा खेती गर्ने क्षेत्रफल बढ्ने अवसर रहेको छ। ताक्मारे धानको चामललाई सुगर फी मानिने हुँदा मध्यमेहको रोगीलाई पनि उपयुक्त हुनेछ।

मकै : भोटखोलाको प्राय सबै वार्डमा यसको खेती हुन्छ। वार्ड नं ५ मा पहेंलो, सेतो, तीलपुगे जातका मकै लगाइने गरेको छ। वडा नं. २ को च्यामताड र अन्य गाउँमा पनि हलिड मकै लगाउने गरिन्छ। यसबाट जाँड छिटो बनाउन सकिन्छ। स्थानीय सेतो मकै चामल भन्दा मिठो हुन्छ। गाउँउपालिकाभरीमा १०२ घरपरिवारले मकै लगाउने कुरा रेकर्डबाट देखिन्छ।

तालिका ४: वडागत रुपमा गरिने मुख्य कृषि तथा अन्य बालीहरु

वडा नं	मुख्य क्षेत्रहरु	खाद्य बाली	नगदे बाली	दलहन बाली	तेलहन बाली	तरकारी	फलफुल	अन्य बाली
वडा नं १	किमाथान्का	कोदो, उवा वा गहु	लसुन	कालो सिमी	तोरी	आलु, बन्दा, साग, घान्टे मुला	स्याउ, नासपती, आरु, ओखर	
वडा नं २	च्यामताड, रिदाक, छुमसुर, चेपुवा, रुकुमा	कोदो, उवा वा गहु, धान (ताक्मारे र लाक्मार), मकै	लसुन	कालो सिमी, केराउ	तोरी	आलु, रायो साग, बन्दा, लेकाली छयापी, गान्टे मुला, सलगाम	आरु, नासपती, स्याउ, ओखर	काँको
वडा नं ३	हटिया र हुडगुड	कोदो, उवा वा गहु, धान (ताक्मारे), मकै, जाँ, फापर	लसुन, अलैची, चिराइतो	कालो सिमी, बोडी, भटमास, केराउ	तोरी	आलु, रायो साग, बन्दा, लेकाली छयापी, गान्टे मुला, काउली, फर्सी	आरु, नासपती, भोगटे, किवी	काँको

वडा नं ४	नामसे, सिवृङ, सिन्पुङ, लिंगम, सेक्सिसला	कोदो, उवा वा गहु, धान (ताकमारे), मकै, जौं,	लसुन, अलैची	कालो सिमी, बोडी, भटमास, केराऊ	तोरी	आलु, रायो साग, बन्दा, गान्टे मुला, काउली, फर्सी	आरु, नासपती, भोगटे, किवी, सुन्तला	काँको
वडा नं ५	तुडखालिङ, तालाखर्क, कपासे, राप्सन, डिमा, लुडसुम	कोदो, फापर (तिते), धान (ताकमारे), मकै, जौं, गहुँ	लसुन, अलैची, पिडालु (दुधमान, कालो), फुल तरुल, उखु, ढल्ले खुर्सानी	कालो सिमी, ध्य बोडी, भटमास, केराऊ, तुने बोडी	तोरी	आलु (भोजपुरे सेतो), रायो साग, बन्दा, फर्सी (पहाडे), मुला, गोलभेडा	केरा (भफरी), सुन्तला	काँको, धनिया, प्याज

कृषि अन्नवालि, तरकारी र नगदेवालि उत्पादन र विक्री वितरण गर्ने घरधुरी भोटखोला गाउँउपालिकामा कृषि रैथाने बाली उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्नेहरुको विवरण यसप्रकार रहको छ ।

तालिका ५: मुख्य कृषि तथा अन्य बालीहरु उत्पादन गर्ने घरधुरीको विवरण (स्रोत: भोटखोला गाउँउपालिका)

क्र.स.	नाम	घरधुरी संख्या
अन्नवालिअनुसार घरधुरी		
तरकारी बाली अनुसार घरधुरी		
१	कोदो	१३९
२	मकै	१०२
३	धान	६४
४	फापर	१३
तरकारी बाली अनुसार घरधुरी		
१	आलु	३६
२	साँग	३५
३	काको	२७
४	सिमि	२७

५	गोलभेडा	८
६	धनिया	३
७	मटरकोसा	३
८	फर्सि	२७
नगदेवालि अनुसार घरधुरी		
१	अलैची	११०
२	लसुन	२७
३	प्याज	२१
४	खुर्सानी	१५
५	अदुवा	८
६	बेसार	७
७	अम्रिसो	१

३.२ मुख्य पशुपंक्षी पालनको अवस्था

भोटखोला गाउँउपालिकाको ५ वटै वडाहरुमा मुख्यत बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर पालन गरिएको छ । यसका साथै गाउँउपालिको माथिल्लो भेग वडा नं १, २, ३ अन्तर्गत पर्ने किमाथान्का, च्यामताड, रिदाक, छुमसुर, चेपुवा, रुकुमा, हटिया र हुडगुङ्ड क्षेत्रहरुको खर्कमा चौरी पालन गरिन्छ ।

तालिका ६: गाउँउपालिकामा मुख्य पशुपंक्षीको अवस्था

वडा नं	मुख्य क्षेत्रहरु	पशुपंक्षीहरुको नाम	समुदाय
वडा न १	किमाथान्का	चौरी, बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर	भोटे र शेर्पा
वडा न २	च्यामताड, रिदाक, छुमसुर, चेपुवा, रुकुमा, थुदाम	चौरी, बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर, भेडा, गाई	भोटे
वडा न ३	हटिया र हुडगुङ्ड	चौरी, बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर, गाई	भोटे
वडा न ४	नामसे, सिवृङ, सिम्बसड, सेक्सिसला, लिंगम	बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर, गाई, भेडा	भोटे, तामाड, गुरुड, राई, शेर्पा
वडा न ५	तुडखालिङ, तालाखर्क, कपासे, राप्सा, डिमा	गाई, भेडा, बाखा, कुखुरा, बंगुर, सुगुँर	भोटे, तामाड, राई, श्रेष्ठ

तालिका ७: वडागत रुपमा रहेको पशुपंक्षीको विवरण (स्रोत: भोटखोला गाँउपालिका)

पशु पालन सम्बन्धि विवरण	वडा १	वडा २	वडा ३	वडा ४	वडा ५	जम्मा
पशु तर्फ						
गाई/गोरु	१९	४८	२९	९८	१०२	२९६
भैसी	०	०	०	१७	१	१८
बाखा	७	२८	१९	१७३	१३५	३६२
राँगा/पाडा/पाडी	०	०	०	५	०	५
सुँगुर/बंगुर	७	१२८	९	११८	६५	३२७
भेडा	०	३	२	१६	४	२५
खच्चड	१४	३३	९	१३	२९	९८
चौरी	३१	३८	५	०	०	७४
च्यांग्रा	०	११	०	०	०	११
अन्य	१	०	१	०	०	२
जम्मा	८०	२९०	७४	४४५	३३६	१२२५
पंक्षी तर्फ						
कुखुरा	५८	२००	६	२७६	२२०	७६०
हाँस	१	१	१	४	१	८
परेवा	०	३	०	५	४	१२
जम्मा	५९	२०४	७	२८५	२२५	७६०

३.३ भौगोलिक अवस्था अनुसार रणनीति

भोटखोला गाँउपालिको भौगोलिक तथा अन्य अवस्थाहरुको विश्लेषण गर्दा यस गाँउपालिकामा मुख्यत तिन वटा पकेट क्षेत्रहरु मार्फत रैथाने कृषि बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा प्रवर्धन गर्न सकिन्छ।

क्र.सं	बाली वा व्यवशाय	क्षेत्रहरु
१.	पशुपालन	उच्च पहाडी क्षेत्रमा पर्ने वडा तथा गाँउ
२.	रैथाने बाली संरक्षण तथा विस्तार	मध्य पहाडी क्षेत्रमा पर्ने वडा तथा गाँउहरु
३.	नगदे बाली	तल्लो क्षेत्रमा पर्ने वडा तथा गाँउहरु

४.५ रैथाने जातको विशेषता र चाडपर्वसँगको सम्बन्ध

रैथाने जातहरुमा रोग कीराहरुको प्रकोप कम हुन्छ। खाँदा स्वादिलो र पौष्टिकताको दृष्टिकोणले धेरै स्तरीय हुन्छन्। स्थानीय आवहवामा सजिलै उत्पादन गर्न सकिन्छ। रासायनिक मल र कीटनाशक औषधीको प्रयोग खासै गर्नुनपर्ने हुँदा स्वास्थ्यमा प्रतिकुल प्रभाव नपर्ने देखिन्छ। निश्चित चाडपर्वहरुमा निश्चित खाना खाइने भएकाले रैथाने बाली र संस्कृति एक आपसमा सम्बन्धित छन्। माघेसकान्तीमा तीलको लड्डू, सखरखण्ड, तरुल, खिचडी खाइन्छ। पन्थ पुष्मा लट्टे, साउने सकान्तीमा खीर, पन्थ असारमा दही च्यूरा, तिहारमा सेल रोटी खाने चलन रहेको छ।

४.६ उत्पादन, संरक्षण र प्रवर्धन गर्नुपर्ने बालीहरु

भोटखोला गाँउपालिकामा व्यवसायिक रूपमा विस्तार गर्नु पर्ने बाली तथा पशुपंक्षीहरु निम्नप्रकार रहेका छन्।

तालिका ८: उत्पादन, संरक्षण र प्रवर्धन गर्नुपर्ने बालीहरु

क्र.सं	बाली वा व्यवशाय	क्षेत्रहरु	रणनीति
१.	कोदो	वडा १, २, ३, ४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल
२.	गहुँ	वडा १, २, ३, ४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल, विउको उपचार र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर
३.	जौ	वडा १, २, ३, ४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल, विउको उपचार र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर
४.	खुमजड आलु	वडा १, २, ३, ४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर

५.	मकै	वडा १, २, ३, ४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध
६.	बाखा, भेंडा	वडा २,३,४ र ५	पशुपालन सम्बन्धी तालिम दिएर
७.	चौरी	उच्च माथिल्लो हिमाली क्षेत्र	चरन विकास र तालिम, पशुवीमा (लघुवीमा)
८.	स्थानीय जातको केरा (भपरी र मालभोग केरा)	वडा नं २,४ र ५	तालिम
९.	च्याँग्रा	वडा नं २, थुदाम र रिदाक	अनुदानको व्यवस्था

४.७ परिक्षण गर्न सकिने व्यवसायहरु

मुख्यत, भोटखोला गाउँउपापलिकाको सबै वडाहरुमा मौरीपालन तथा च्याउखेतिको परिक्षण गर्न सकिन्छ। यसका साथै वडा नं २ को थुदाममा जिल्ला तथा स्थानिय पालिका स्थित पशुसेवा कार्यलयसँग समन्वय गरी च्याङ्ग्रा पालन गर्न सकिन्छ।

तालिका ९: परिक्षण गर्न सकिने व्यवसायहरु

क्र.सं	बाली वा व्यवशाय	क्षेत्रहरु	रणनीति	कैफियत
१.	मौरी	वडा १,२,३,४ र ५	तालिम	
२.	च्याउ	वडा १,२,३,४ र ५	तालिम	
३.	च्याङ्ग्रा	वडा २ (थुदाम)	तालिम	जिल्ला तथा स्थानिय पालिका स्थित पशुसेवा कार्यलय सग समन्वय गर्ने

४.८ व्यबसायिक रूपमा विस्तार गरी ब्राण्डड गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादनहरु

भोटखोला गाउँउपापलिकामा केही कृषि रैथाने तथा नगदे बालीहरुको विस्तार मार्फत लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ। मुख्य रूपमा यस क्षेत्रमा पाइने ताक्मारे धान, उवा, फापर, बुक्मा आलु, फर्सी, सेतो मकै र कालो भटमास, भोटे लसुन र सिस्नुको धुलोलाई विशेष जोड दिई उत्पादन तथा ब्राण्डड गर्ने सकिन्छ।

तालिका १० : क्षेत्र अनुसार ब्राण्डड गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादनहरु

क्र.सं	बाली वा व्यवशाय	क्षेत्रहरु	रणनीति	कैफियत
१.	ताक्मारे धान	वडा नं २ को च्यामताड, रुकुमा वडा ३ को हटिया	गहा सुधार, प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर	
२.	उवा	वडा नं २ र ३	गहा सुधार, प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर	च्यामताड, चेपुवा र हुडगुड
३.	तितो फापर	वडाहरु १,२,३,४ र ५	गहा सुधार, प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर	
४.	बुक्मा आलु	वडा नं ३	प्रांगारिक मल र सिंचाइको प्रबन्ध गरेर	हुडगुड
५.	फर्सी	वडा २ को लिंगम	बीउको व्यवस्था र प्रांगारिक मल बनाउन सिकाउने, प्रशोधनको तालिम दिने।	गुम्बा
६.	सेतो मकै र कालो भटमास	वडा ५	बीउ व्यवस्थापन प्रांगारिक मल र सिंचाइ	
७.	सिस्नुको धुलो	वडा नं २,३,४ र ५	खेति र प्रशोधन सम्बन्धी तालिम	
८.	भोटे लसुन	वडा नं १, २ र ३	सिंचाइ, मलखाद तथा तालिमको व्यवस्था गरेर	

४.९ समस्याहरु तथा चुनौतीहरु

अध्ययन तथा अनुसन्धानका क्रमका मुख्यत कृषि तथा पशुवाली तर्फका उत्पादन, बजारीकरण र संरक्षण तर्फका विभिन्न समस्याहरु तथा चुनौतीहरु तल तस्विरमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.९.१ रेथाने कृषिबालीतर्फ

उत्पादन तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • zx/ s]lGb t a;f]af;n] hldg afFemf] /x]sf] . • dnsf] cefj . • l;rfFO{sf] cefj . • u'Of:t/Lp lapsf] cefj . • hgzlQmsf] / s[lif cf}hf/x?sf] Go"g pknAwtf . • k'FhLsf] sdL . • ahf/sf] ;'lgZrttf gx'g' . • cn}rLsf] Aofks la:tf/ t/ ahf/Ls/Ofsf] ;'lgZrttf gx'g' . • gofF gofF k sf/sf /f]u ls/fx?sf] k sf]k .
बजारीकरण तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • oftfootsf ;fwgsf] sdLn] ubf{ 9'jfgLdf ;d:of . • Joal:yt s[lif pkh ;+sng s]Gb sf] cefj . • :yfgLo /}yfg] pTkfbgn] pko'St d"No gkfpFbf ls;fgx? pTkfbgdf k]l/t gx'g' . • :yfgLo ;+ul7t ;+:yfx?df :yfgLo pTkfbgsf] clgjfo{ pkof]u ug'[kg]{ Joa:yfsf] cefj .
संरक्षण तथा प्रबर्धन तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • lrgsf] l;df gfsf / cGo lf]qaf6 u}x :yfgLo hftsf jLpjLhgx?sf] lgjf{w cfoft . • jLpsf] 5gf]6 / e08f/Ofsf] 1fgdf sld x'Fbf sltko :yfgLo hftx? nf]k x'g;Sg] vt/f a9]sf] . • /}yfg] aLp ;+/lf0fdf :yfgLo ;/sf/sf] k fyldstfdf gk/]sf] / kxn ckof{Kt . • :yfgLo aLp ;"lrs/Of gePsf] .
पशुपंक्षी पालन तर्फ	
उत्पादन तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • AoJ:flos kz'kfng tkm{ ls;fgx?sf] cfslif{t gx'g' . • pTkfbgsf] nfuL cfjZos tflnd tyf cg'bfgsf] cefj .
बजारीकरण तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • :yfgLo kz'x?df pGgt hftsf efn] kz' nufO gZn ;'wf/ ug]{ gfddf :yfgLo gZndfly clts dOf a9\g] ;Defjgf 5 . • e]+8f / rf}+/_Lkfngdf Joazflostfsf] cefjn] ubf{ ltgLx?sf] ;+Vof cfzftLt ?kdf a9]sf] 5]g . • :yfgLo hftsf s'v'/fnfO{ a f]On/n] k lt:yfkg ub}{ .
संरक्षण तर्फ	<ul style="list-style-type: none"> • lrgsf] l;df gfsf / cGo lf]qaf6 u}x :yfgLo hftsf jLpjLhgx?sf] lgjf{w cfoft . • jLpsf] 5gf]6 / e08f/Ofsf] 1fgdf sld x'Fbf sltko :yfgLo hftx? nf]k x'g;Sg] vt/f a9]sf] . • /}yfg] aLp ;+/lf0fdf ;/sf/L gLltsf] pbf;Lgtf . • :yfgLo aLp ;"lrs/Of gePsf] .

४.१० उन्नत जातको तुलनामा रैथाने बाली कम लगाइनुका कारणहरु

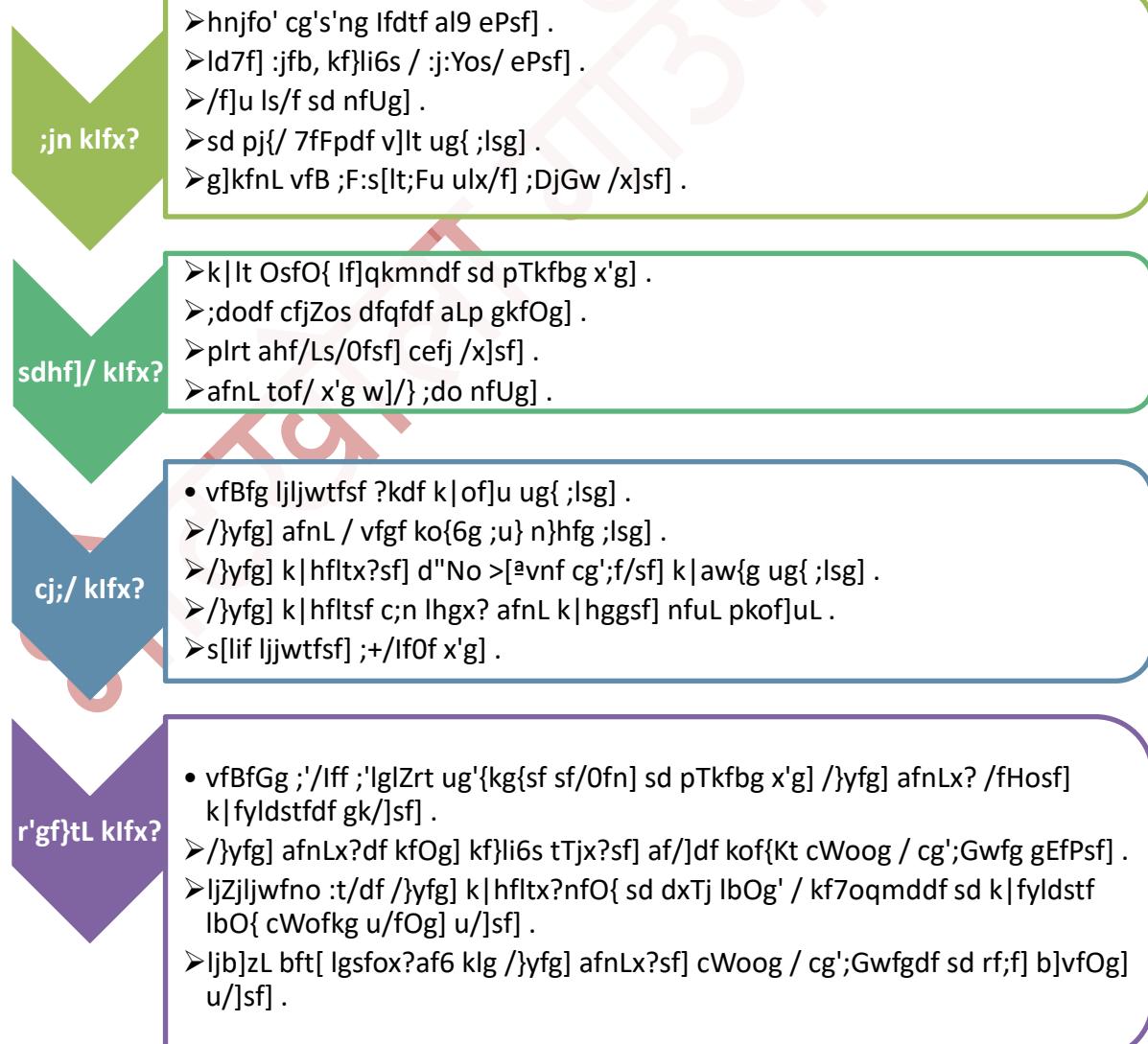
- तुलनात्मक रूपमा कम उत्पादन हुनाले किसानहरु रैथाने बाली लगाउन प्रेरित हुँदैनन् ।
- उत्पादन गर्न लाग्ने लागत बढि लाग्ने र सो अनुसार मूल्य नपाइने ।
- कतिपय ठाउँहरुमा बीउ नपाइने ।
- सामान्यतया, रैथाने बालीहरु पहाडमा गरिने जहाँका मान्छेहरु बसाइँसराइँ गरेर शहरीतर पलायन भएका छन् साथै कोहि वैदेशिक रोजगारमा विदेश गएका कारण जमिन बाँझो भएकाले र मानव बस्ती उजाड हुन गई बाँदर लगायत अन्य जंगली जनावरको प्रकोप बढि छ ।

४.११ हाल बजारको अवस्था र बजार व्यवस्थापनमा हुनुपर्ने राज्यको भूमिका

- स्थानीय जातका बालीहरु उत्पादन गर्नसके बजारमा माग पर्याप्त छ ।
- उत्पादित बस्तुहरुको विक्रीको सुनिश्चितता नहुँदा किसानहरु बाली लगाउन अनिच्छुक छन् ।
- उन्नत जातका बालीनालीको तुलनामा स्थानीय जातको उत्पादनको मूल्य बढि नै छ ।
- किसान र अन्तिम उपभोक्ताको विचमा भरपर्दो पुलको कमि छ ।
- राज्यले स्थानीय बस्तुहरुको न्यूनतम मूल्य तोक्नुपर्ने किसानहरुको माग छ ।

४.१२ रैथाने कृषि बालीहरुको SWOT विश्लेषण

रैथाने प्रजातीको उपलब्धता, फैलावट, वर्तमान अवस्था, महत्व, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता आदी जस्ता क्षेत्रहरुलाई मध्यनजर गरी अभिलेखित प्रजातीको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौती जस्ता पक्षहरुको अध्ययन तथा विश्लेषण तल गरिएको छ ।

परिच्छेद ४: रणनीतिक योजना

४.१ रणनीतिक योजना तयारी प्रक्रिया

उच्च हिमाली क्षेत्रमा पाइने रैथाने कृषि वाली तथा पशुपंक्षी संरक्षण, प्रवर्धन तथा बजारीकरणको अभिलेखिकरण तथा रणनीतिक योजना तयारीका लागी मुख्य सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा बैसाख ०५ देखि १४ गतेसम्म भोटखोला गाँउपालिकाको सम्पुर्ण ५ वटै वडाहरूमा स्थानिय समुदाय, कृषक, विद्वालय, गाँउपालिका तथा वडा कार्यालय, जिल्ला स्थित कृषि ज्ञान केन्द्र, कृषि विज्ञहरूको सहभागितामा फिल्ड अवलोकन, अन्तर्क्रिया तथा कार्यशाला गोष्ठिहरू आयोजना गरिएको थियो । पहिलो, सम्बन्धित विषयमा प्रकाशित सामाग्रीहरूको अध्ययन तथा समिक्षा, प्राविधिक छलफल र सम्बन्धित कर्मचारी र अन्य प्रमुख सरोकारवालाहरूसँग व्यक्तिगत अन्तर्वार्ताको आधारमा विस्तृत अध्ययन गरिएको थियो । यसलाई सम्बन्धित कृषि तथा पशुपंक्षी विज्ञहरूबाट प्राप्त राय तथा सुझावहरू समेतको सहयोग बढी नतिजामुखी तथा कार्यान्वयन गर्न लाभदायी हुने हिसाबले यस रणनीतिक योजना तयारी गर्न मद्दत पुगेको छ ।

यस रणनीतिक योजना तयारीका लागी आवश्यक प्रथम तथा द्वितीय सामाग्री तथा तथ्यांकहरूको अध्ययन गरिनुका साथै विभिन्न नीतिगत व्यवस्था तथा सन्दर्भ सामाग्रीहरूको संकलन तथा जानकारीहरू लिइएको छ । विभिन्न समयमा प्राप्त सल्लाह तथा सुझावशरूलाई समेत समावेश गरिएको छ । यस प्रक्रियामा रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीहरूको दिगो उत्पादन, संरक्षण तथा बजारीकरणको अवस्था, प्रमुख चुनौतीहरू र व्यावहारिक लक्ष्यहरू, उद्देश्यहरू र कायनीर्तिहरूको पहिचानका लागि ती चुनौतीहरूलाई पार गर्नका स्थानिय, प्रदेश तथा संघिय सरकार संगेको आवश्यक समन्वय, सहकार्य तथा आवश्यक स्रोत परिचालनका सम्पुर्ण पाटोहरूको बारेमा विस्तृत गरी समावेश गरिएको छ ।

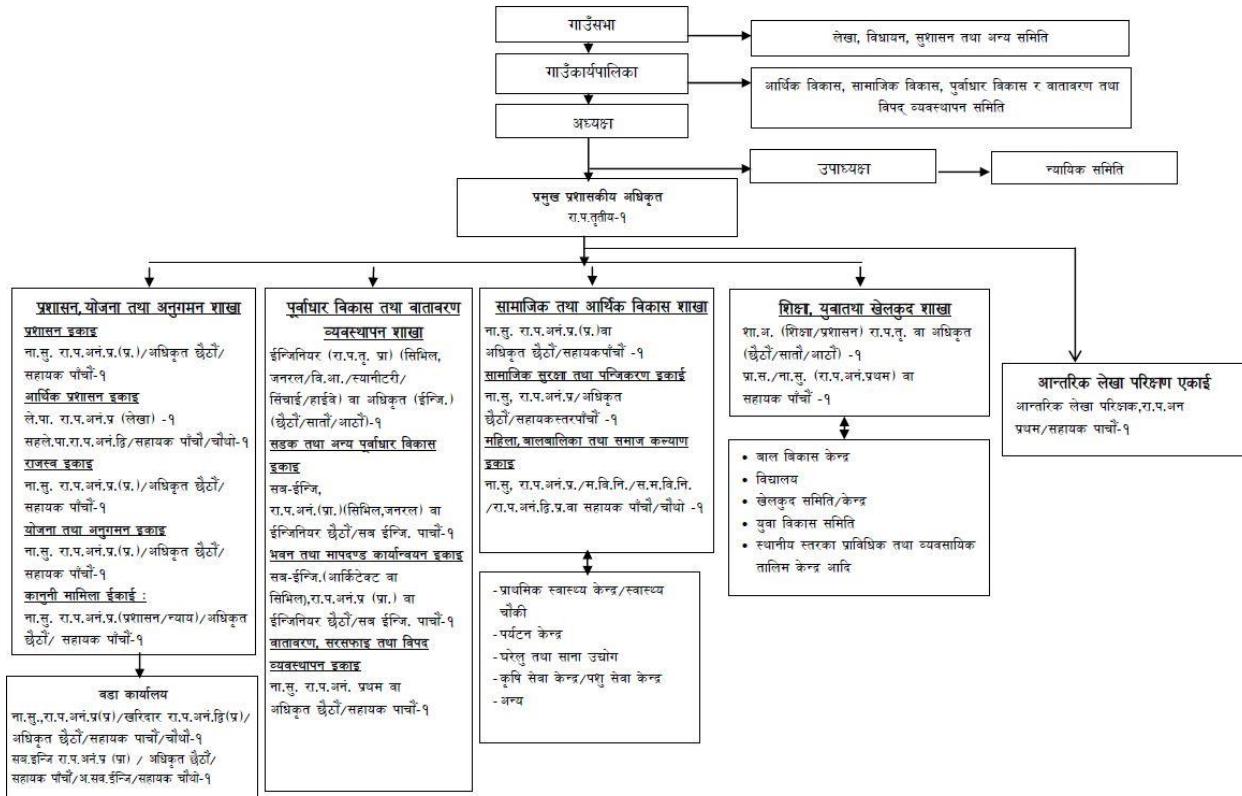

४.२ सस्थागत संरचना तथा वित्तीय व्यवस्थापनको खाका

भोटखोला गाँउपालिका अन्तर्गत पर्ने ५ वटै वडा कार्यालयहरू र त्यस अन्तर्गत रहेको कृषि तथा पशुपंक्षी शाखा मुख्य रूपमा रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको उत्पादन, संरक्षण तथा बजारीकरणमा सहजीकरण गर्नेछन् ।

४.२.१ गाँउपालिकाको संस्थागत संरचना

नेपालको सविधानले व्यवस्था गरे अनुरूप भोटखोला गाँउपालिकाको सस्थागत संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तस्विर ५: गाउँपालिकाको संस्थागत संरचना

४.३ कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था

मुख्यत नेपालको सर्विधान, २०७२ अन्तर्गत बनेका सर्वध्य, प्रादेशिक तथा स्थानिय अन्तर्गत रहेका र राजपत्रमा प्रकाशित भएका समाग्रीहरु यस रणनीतिक योजनाको मुख्य कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाको रूपमा रहेको छ। १५ औं योजना (२०१९/२०- २०२३/२४) का आधारपत्र, राष्ट्रिय कृषि नीति २००४, कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५), बीउविजन क्षेत्रको दीर्घकालिन राष्ट्रिय सोच २०१३-२०२५, कृषि जैविक विविधता नीति २००७ (संशोधन २०१४), राष्ट्रिय बीउ विजन नीति २०५६, बीउ विजन ऐन २०४५ (पहिलो संशोधन २०६४) बीउ विजन नियमावली २०६९, रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यविधि २०७५, जीवनाशक-विषादी ऐन २०४८, जीवनाशक-विषादी नियमावली २०५०, प्राङ्गारीक मलमा अनुदान कार्यक्रम संचालन कार्यविधि २०७६, नेपाल व्यापार नीति (सन् २००९), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले कृषि तथा पशुपंक्षीको उत्पादन, बजारीकरण र संरक्षणका लागी नीतिगत व्यवस्था हरु रहेका छन्। यसका साथै भोटखोला गाउँपालिकाको हकमा स्थानिय राजपत्रमा उल्लेख भएको कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी नीति, ऐन तथा नियमावली तथा कार्यविधिहरु यस रणनीतिक योजना तयारी तथा कार्यन्वयनको मुख्य नीतिगत व्यवस्था हुनेछ।

परिच्छेद ५: मार्गदर्शक सिद्धान्तहरु

रणनीतिक लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीतिहरु

५.१ लक्ष्य

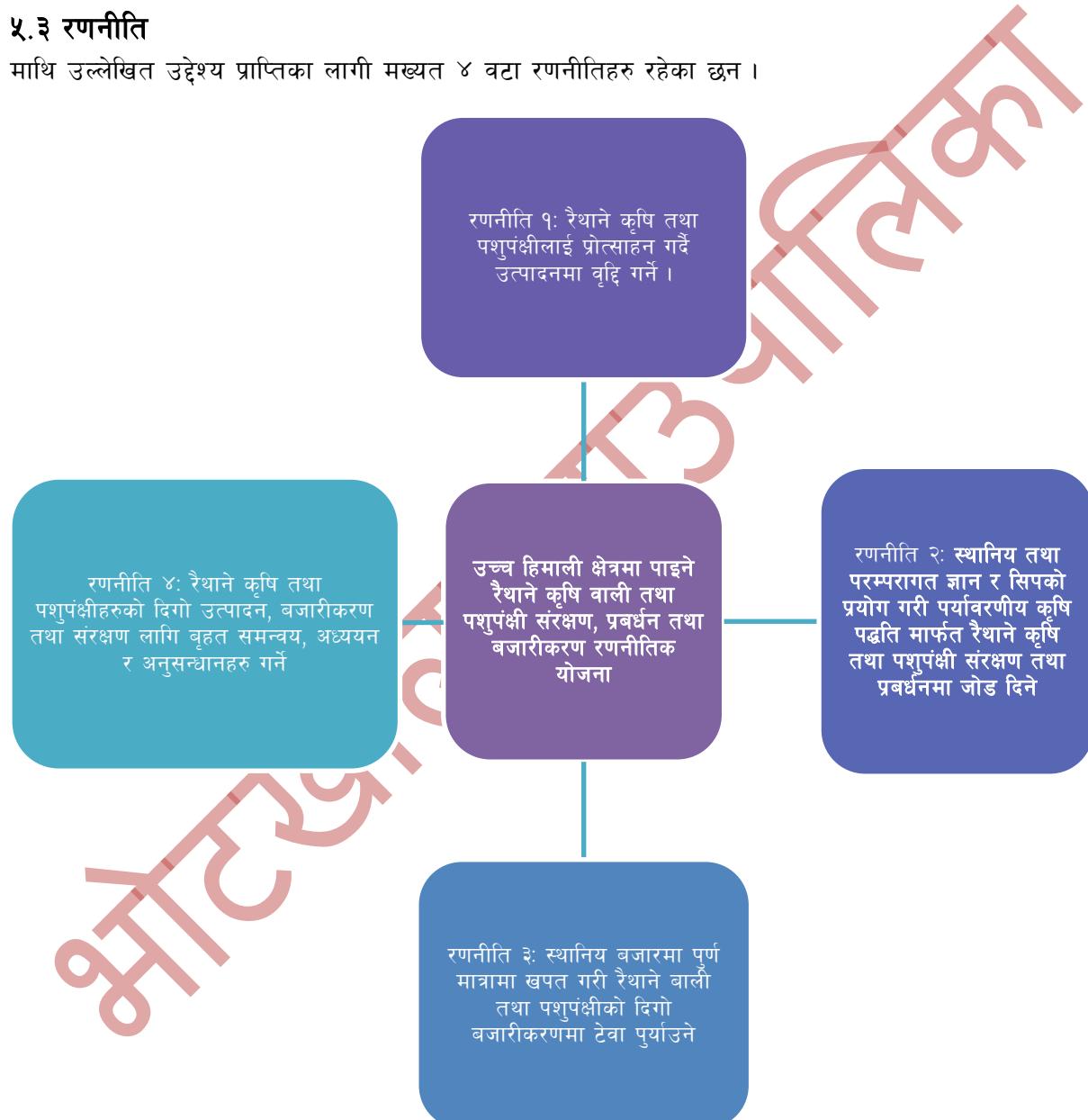
स्थानिय कृषि तथा पशुपंक्षी प्रजातीहरुको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण गरी गाँउपालिकालाई खाद्य सुरक्षामा आत्मनिर्भर गराई समूदायको आर्थिक तथा समाजिक सम्बृद्धिमा टेवा पुर्याउने ।

५.२ उद्देश्य

भोटखोला गाँउपालिका भित्रको स्रोत, साधन, सिप तथा स्थानिय समुदायको सक्रिय सभभागिता गराई रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको उत्पादनमा जोड दिई, उत्पादित बस्तुहरुको बजारीकरणमा गाँउपालिकाको विषेश भुमिका मार्फत एकिकृत सकलन तथा बजारीकरण गरी स्थानिय समुदायलाई कृषि तथा पशुपालन तर्फ विशेष आकर्षण बढाउने यस रणनीतिक कार्ययोजनाको उद्देश्य रहेको छ । उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्तिका लागि तपशिलका रणनीति तथा कार्यनीतिहरु तय गरिएका छन् ।

५.३ रणनीति

माथि उल्लेखित उद्देश्य प्राप्तिका लागि मध्यत ४ वटा रणनीतिहरु रहेका छन् ।

रणनीति १: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीलाई प्रोत्साहन गर्दै उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

रणनीति २: स्थानिय तथा परम्परागत ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी पर्यावरणीय कृषि पद्धति मार्फत रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी संरक्षण तथा प्रबर्धनमा जोड दिने ।

रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने

रणनीति ४: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीहरुको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण लागि बृहत समन्वय, अध्ययन र अनुसन्धानहरु गर्ने ।

५.४ कार्यनीति

माथि उल्लिखित ४ वटा रणनीतिहरुको सफल कार्यान्वयनका लागी निम्नानुसारको कार्यनीति तथा क्रियाकलापहरु तय गरिएको छ ।

रणनीति १: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीलाई प्रोत्साहन गर्दै उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

क्र.स.	कार्यनीति / क्रियाकलापहरु	मुख्य जिम्मेवारी	समन्वय तथा सहयोग
	कृषितर्फ		
१	माटोको गुणस्तर व्यवस्थापन		कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
१.१	माटो परिक्षण गर्ने शिविर सञ्चालन गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
१.२	माटोको गुणस्तर सम्बन्धी तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
१.३	माटो सुधार कार्यक्रम लागु गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
२	मल र मल/कम्पोस्टिङ को प्रावधान	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
२.१	प्रागारिक मल र जैविक विषाधी तयारीको लागी स्थानिय जनशक्ति तयार पाने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
२.२	प्रागारिक मल तयारको लागी तालिम (प्रागारिक मल र जैविक विषाधी सम्बन्धी) को व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
२.३	प्रागारिक मल तयारीको लागी आवश्यक सामाग्री (खाडल तयार, ड्रम, EM, जिबातु भोल आदीको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
२.४	प्रागारिक मल उत्पादनमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने (पालिका ५०% र किशान ५०%)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
३	सिंचाई प्रविधि व्यवस्थापन (Water SmartTechnology)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
३.१	सिंचाईको लागी मुहान (Intake Tank) व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
३.२	सिंचाईको लागी पोलि पाइपको व्यवस्था (टोलटोलसम्म)	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
३.३	सामुदायिक पोखरी निर्माण (सिमेन्ट/पलाष्टिक)	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
३.४	Sprinkler Irrigation को व्यवस्था (नर्सरी र करेपावारीको लागी)	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
४	कृषि यान्त्रिकरणको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
४.१	खनजोतका लागी मिनी पावर टिलरको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
४.२	कोदो चुटने मेसिन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
५	बीउ संरक्षण तथा व्यवस्थापन (स्थानीय/रैथाने)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
५.१	बीउ छनोट, उपचार तथा भण्डारण तालिमको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
५.२	सामुहिक बीउ राख्ने भाडो (Seed Bin) को व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
६	नर्सरी व्यस्थापन तथा बाली सुरक्षा	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

6.1	बहुउद्देशिक्य नर्सरी निर्माण	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
6.2	कृषि, फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी तथा तरकारी बाली सुरक्षाका लागी प्लास्टिक टनेल, ग्रीन हाउस को व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
6.3	बाली सुरक्षाका विधिहरूको बारेमा तालिम तथा जनचेतना	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
7	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
7.1	गरा सुधारका लागी आवश्यक तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
7.2	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धनका लागी तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, मकालु बरुण रा.नि., प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
8	रैथाने बालीमा अनुदानको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
8.1	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई अनुदान (रैथाने बिउ खरिदमा सतप्रतिशत अनुदान)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
8.2	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई उत्पादन प्रोत्साहन अनुदान	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
9	रैथाने बाली प्रवर्धनका निमित्त बीउ पुजीको व्यवस्थान गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
9.1	किशानहरूले उत्पादन गरेका कृषि उपजहरूको खरिद, भण्डारण र बजारीकरणमा सहयोग गर्न बिउ पुजीको व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
10	नगदे बाली प्रवर्धन तथा व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
10	अलैची उत्पादनमा देखिएका समस्या र रोगकिराको बारेमा नियन्त्रणका लागी किसानहरूलाई तालिमको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
10	सिस्नु खेती प्रवर्धनका लागी आवश्यक तालिमको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
10	सिस्नु खेती व्यवस्थापन तथा प्रशोधनको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
11	फलफुल खेती उत्पादन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
11	हिमाली क्षेत्रमा पाइने फलफुल खेती उत्पादन सम्बन्धमा विरुद्ध अनुदान कार्यक्रम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
11	बैकल्पिक खेती तथा व्यवसाय प्रवर्धन अन्तर्गत अदुवा, चिया, बेसार खेती प्रवर्धन गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
11	मौरी (सेरेना) पालन सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
11	च्याउ (स्थानीय रातो) सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
	पशुपंक्षी तर्फ	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
12	गुणस्तरीय नस्ल सुधार व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
12	फरक बगालको भाले पशुको व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
13	पशु आहारा व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

13	पशु आहारा (घाँस) व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
13	घाँस टुका पार्ने मेशिन (Chaff Cutter)	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
13	आवश्यक मात्रामा चाहिने भुई तथा डालेघाँस प्रवर्धन कार्यक्रम (तालिम, घाँसको बिउ तथा बेर्नामा अनुदान)	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
14	चरन क्षेत्र (खर्क सहित) व्यवस्थापन	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
14	खर्क व्यवस्थापन तथा उत्पादनशील पशुहरूको बारेमा गोठाला तथा सर्वसाधारणलाई तालिम तथा जनचेतनाका निम्नि बोर्ड तयारी	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
14	खर्कमा पशुहरूका लागी पिउने पानीको व्यवस्था गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
14	चरन क्षेत्रमा पुगनका लागी आवश्यक बाटो निर्माण तथा मर्मत	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
14	गोठ सुधार कार्यक्रम	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
15	पशुधन रोग व्यवस्थापन (औषधि/खोप प्रावधान)	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
15	पशु रोग पहिचान तथा उपचार सम्बन्धी तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
15	पशु खोप कार्यक्रम	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
16	पशुधन बीमा	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
16	पशु सरक्षाका निम्नि लघु विमा प्रिमियम अनुदान कार्यक्रम (कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रकम तोकन सकिने)	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
17	पशुपंक्षी अनुदान	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
17	पशुपालकलाई प्रोत्साहन बापत भत्ताको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

रणनीति २: स्थानिय तथा परम्परागत ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी संरक्षण तथा प्रबर्धनमा जोड दिने

क्र.स.	कार्यनीतिहरू	मुख्य जिम्मेवारी	सम्बन्ध तथा सहयोग
	कृषितर्फ	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1	रैथाने बालीहरूको बान्डिङ	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1.1	कालो भटमास, सेतो मकै, लिंगमको फर्सी, उवा, ताकमारे धान र भोटे लसुनको ब्रान्डिङ गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2	खाद्य परिकार विविधिकरण	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2.1	स्थानिय जातको कोदो, गौंह तथा उवाबाट पाउरोटी, कुकीज, मम, नुडल्स जस्ता बस्तुहरू उत्पादन गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2.2	स्थानिय स्तरमा पाइने फलफुलहरूको जुस तयार पार्ने तालिम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
3	रैथाने बालीहरूको प्रबर्धन विशेष कार्यक्रम	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
3.1	गाउँका विद्यालयमा दिवाको खाजाको व्यवस्था गर्ने आवश्यक व्यवस्था गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

3.2	गाँउभित्रका संगठित सम्पादन (नेपाली सेवा, नेपाल प्रहरी, जलविधुत आयोजना) मा स्थानिय उत्पादित वस्तुहरूको उपयोग गर्ने प्रेरित गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
3.3	रैथाने खानेकुराको प्रयोग बारे जनचेतना जगाउने (प्रचार प्रसारका सामाग्रीहरू बनाउने, प्रशारण गर्ने)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
4	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
4.1	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बनको लागी विशेष कार्यक्रम लागु गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
4.2	कृषि योग्य जमिनको प्रयोगमा विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
	पशुपंक्षी तर्फ	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
5	खाद्य वस्तु विविधिकरण	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
5.1	पशुपालनबाट उत्पादित दुधलाई नौनी, ध्यु, छुर्पी, सेरगाम जस्ता वस्तुहरू उत्पादन गर्ने प्रेरित गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
5.2	माथिल्लो क्षेत्रमा व्यवसाहिक चौरी, बाखा, भेडा, गाई र कुखुरापालनमा प्रोत्साहन गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
5.3	जिल्ला पशुसेवा कार्यालयसँग समन्वय गरी बडा नं २ को थुदाङ्गमा चेगां पालनको परिक्षण गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने।

क्र.स.	कार्यनीतिहरू	मुख्य जिम्मेवारी	समन्वय तथा सहयोग
	कृषितर्फ		
1	एकिकृत कृषि संकलन केन्द्रको स्थापना गर्ने (लिंगम र गोलाबजार)	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1.1	संकलन केन्द्रको भवन निर्माण गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1.2	कृषि उपज संकलनका लागी (कृषि जन्य उत्पादनका लागी ढुवानी अनुदान, उत्पादित वस्तुहरूको समर्थन मल्य निर्धारण लगायत) विस्तृत अध्ययन गरी प्रोत्साहन अनुदानका लागी कार्यविधि तयार गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1.3	उत्पादित वस्तुहरूलाई ग्रेडिङ गरी उचित भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2	सार्वजानिक निजी साझेदारी अवलम्बन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2.1	उत्पादित कृषि वस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी गाँउपालिका बाहिरका बजारको पहिचान गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	स्थानिय व्यपारी, तथा अन्य विक्री गर्ने संस्था तथा कृषि कम्पनी
2.2	उत्पादित कृषि वस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी व्यापारिक संघ सम्पर्क सँग सम्पर्क समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	स्थानिय व्यपारी, तथा अन्य विक्री गर्ने संस्था तथा कृषि कम्पनी
2.3	ग्रामिण पर्यटन प्रवर्धन (Homestay)	भोटखोला गाँउपालिका	प्रादेशिक तथा संघिय सरकार, होमस्टे महासंघ नेपाल, तारागाँउ विकास समिति

3	पशुपालन तर्फ	भोटखोला गाँउपालिका	
3.1	व्यवसायिक पशुपालनलाई बढावा दिन प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
3.2	निकासी हुने बस्तुहरूको जाँचको व्यवस्था गर्ने	भोटखोला गाँउपालिका	पशु सेवा केन्द्र केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

रणनीति ४: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीहरूको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण लागि बहुत समन्वय, अध्ययन र अनुसन्धानहरू गर्ने

क्र.स.	कार्यनीति	मुख्य जिम्मेवारी	समन्वय र सहयोग
1	अध्ययन तथा अनुसन्धान	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
1.1	एकीकृत कृषि अनुसन्धान केन्द्र	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार, राष्ट्रिय जिन बैंक
2	अनुगमन तथा मूल्यांकन	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2.1	वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकनको व्यवस्था	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार
2.2	रणनीतिक योजनाको २.५ वर्षको अवधिको योजना समिक्षा	भोटखोला गाँउपालिका	कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रादेशिक तथा संघिय सरकार

५.५ बजेट

यस रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागी ५ वर्षका लागी रु १७४,४५०,००० (अक्षेरुपी सत्र करोड चौवालिस लाख पचास हजार मात्र) रहेको छ।

क्र.स.	मुख्य रणनीतिहरु	इकाई	परिमाण	दर (ने रु)	बजेट रु ००० मा	परिमाण	बजेट बर्ष १	परिमाण	बजेट बर्ष २	परिमाण	बजेट बर्ष ३	परिमाण	बजेट बर्ष ४	परिमाण	बजेट बर्ष ५
	रणनीति १: रैथाने कृषिबाली तथा पशुपंक्षीलाई प्रोत्साहन गर्दै दिगो उत्पादनमा जोड दिने।				147,100	908	29,420	908	29,420	908	29,420	908	29,420	908	29,420
	कृषितर्फ														
1.0	माटोको गुणस्तर व्यवस्थापन			750	3,750	3	750	3	750	3	750	3	750	3	750
1.1	माटो परिक्षण गर्ने शिविर सञ्चालन गर्ने	संख्या	5	300	1,500	1	300	1	300	1	300	1	300	1	300
1.2	माटोको गुणस्तर सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने	वटा	5	200	1,000	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200
1.3	माटो सुधार कार्यक्रम लागु गर्ने	वटा	5	250	1,250	1	250	1	250	1	250	1	250	1	250
2.0	मल र मल/कम्पोष्टिङ्को प्रावधान			2,807	21,441	216	4,288	216	4,288	216	4,288	216	4,288	216	4,288
2.1	प्रागारिक मल र जैविक विषाधी तयारीको लागी स्थानिय जनशक्ति तयार पार्ने	संख्या	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
2.2	प्रागारिक मल तयारको लागी तालिम (प्रागारिक मल र जैविक विषाधी सम्बन्धी) को व्यवस्था	वटा	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
2.3	प्रागारिक मल तयारीको लागी आवश्यक सामग्री (खाडल तयार, डम, EM, जिबातु भोल आदी को व्यवस्था	घरधुरी	1063	7	7,441	213	1488.2	213	1,488	213	1488.2	213	1488.2	213	1,488

2.4	प्रागारिक मल उत्पादनमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने (पालिकाबाट ५०% र किसानबाट ५०%)	स्थान	5	2,500	12,500	1	2500	1	2,500	1	2500	1	2500	1	2,500
3.0	सिंचाई प्रविधि व्यवस्थापन (Water Smart Technology)			1,313	16,289	219	3,258								
3.1	सिंचाईको लागी मुहान (Intake Tank) व्यवस्थापन	वटा	10	300	3,000	2	600	2	600	2	600	2	600	2	600
3.2	सिंचाईको लागी पोलि पाइपको व्यवस्था (टोल्टोलसम्म)	स्थान	10	1,000	10,000	2	2000	2	2,000	2	2000	2	2000	2	2,000
3.3	सामुदायिक पोखरी निर्माण (सिमेन्टेड/ पलाष्टिक)	वटा	10	10	100	2	20	2	20	2	20	2	20	2	20
3.4	Sprinkler Irrigation को व्यवस्था (नर्सरी र करेपाबारीको लागी)	संख्या	1063	3	3,189	213	637.8	213	638	213	637.8	213	637.8	213	638
4.0	कृषि यान्त्रिकरणको व्यवस्था			350	3,300	3	660								
4.1	खनजोतका लागी मिनी पावर टिलरको व्यवस्था	संख्या	2	150	300	0	60	0	60	0	60	0	60	0	60
4.2	कोदो चुट्टने मेसिन	संख्या	15	200	3,000	3	600	3	600	3	600	3	600	3	600
5.0	बीउ संरक्षण तथा व्यवस्थापन (स्थानीय/रैथाने)			350	1,750	2	350								
5.1	बीउ छनोट, उपचार तथा भण्डारण तालिमको व्यवस्था	संख्या	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
5.2	सामुहिक बीउ राख्ने भाडो (Seed Bin) को व्यवस्थापन	संख्या	5	200	1,000	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200
6.0	नर्सरी व्यवस्थापन तथा बाली सुरक्षा			3,180	20,250	111	4,050								

6.1	बहुउद्देशिक्य नर्सरी निर्माण	संख्या	1	3,000	3,000	0	600	0	600	0	600	0	600	0	600
6.2	कृषि, फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी तथा तरकारी बाली सुरक्षाका लागी प्लास्टिक टनेल, ग्रीन हाउस को व्यवस्था	वटा	550	30	16,500	110	3300	110	3,300	110	3300	110	3300	110	3,300
6.3	बाली सुरक्षाका विधिहरूको बारेमा तालिम तथा जनचेतना	संख्या	5	150	750	1	150								
7.0	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धन			300	1,500	2	300								
7.1	गरा सुधारका लागी आवश्यक तालिम	संख्या	5	150	750	1	150								
7.2	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धनका लागी तालिम	संख्या	5	150	750	1	150								
8.0	रैथाने बालीमा अनुदानको व्यवस्था			1,150	5,750	2	1,150								
8.1	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई अनुदान (रैथाने बिउ खरिदमा सतप्रतिशत अनुदान)	संख्या	5	150	750	1	150								
8.2	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई उत्पादन प्रोत्साहन अनुदान	संख्या	5	1,000	5,000	1	1000	1	1,000	1	1000	1	1000	1	1,000
9.0	रैथाने बाली प्रवर्धनका निम्न बीउ पुँजीको व्यवस्थान गर्ने			20,000	20,000	0	4,000								
9.1	किसानहरूले उत्पादन गरेका कृषि उपजहरूको खरिद, भण्डारण र बजारीकरणमा सहयोग गर्न बीउ पुँजीको व्यवस्थापन	संख्या	1	20,000	20,000	0	4000	0	4,000	0	4000	0	4000	0	4,000

10.0	नगदे बाली प्रवर्धन तथा व्यवस्थापन			400	1,500	2	300								
10.1	अलैची उत्पादनमा देखिएका समस्या र रोगकिराको बारेमा नियन्त्रणका लागी किसानहरुलाई तालिमको व्यवस्था	संख्या	4	200	800	1	160	1	160	1	160	1	160	1	160
10.2	सिस्तु खेती प्रवर्धनका लागी आवश्यक तालिमको व्यवस्था	संख्या	4	100	400	1	80	1	80	1	80	1	80	1	80
10.3	सिस्तु खेती व्यवस्थापन तथा प्रशोधनको व्यवस्था	वटा	3	100	300	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
11.0	फलफुल खेती उत्पादन			330	1,470	4	294								
11.1	हिमाली क्षेत्रमा पाइने फलफुल खेती उत्पादन सम्बन्धमा विरुद्ध अनुदान कार्यक्रम	संख्या	5	100	500	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100
11.2	बैकल्टिक खेती तथा व्यवसाय प्रवर्धन अन्तर्गत अदुवा, चिया, बेसार खेती प्रवर्धन गर्ने	स्थान	4	100	400	1	80	1	80	1	80	1	80	1	80
11.3	मौरी (सेरेना) पालन सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	स्थान	4	80	320	1	64	1	64	1	64	1	64	1	64
11.4	च्याउ (स्थानीय रातो) सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	स्थान	5	50	250	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
	पशुपंक्षी तर्फ														
12.0	गुणस्तरीय नस्ल सुधार व्यवस्था			50	550	2	110								
12.1	फरक बगालको भाले पशुको व्यवस्थापन	संख्या	11	50	550	2	110	2	110	2	110	2	110	2	110

13.0	पशु आहारा व्यवस्थापन			280	5,300	14	1,060								
13.1	पशु आहारा (घाँस) व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
13.2	घाँस टुक्रा पार्ने मेशिन (Chaff Cutter) को व्यवस्था	संख्या	45	80	3,600	9	720	9	720	9	720	9	720	9	720
13.3	आवश्यक मात्रामा चाहिने भुई तथा डालेघाँस प्रविधन कार्यक्रम (तालिम, घाँसको वित्र तथा बेर्नामा अनुदान)	वटा	19	50	950	4	190	4	190	4	190	4	190	4	190
14.0	चरन क्षेत्र (खर्क सहित) व्यवस्थापन			530	32,550	192	6,510								
14.1	खर्क व्यवस्थापन तथा उत्पादनशील पशुहरूको बारेमा गोठाला तथा सर्वसाधरणलाई तालिम तथा जनचेतनाका निम्नि बोर्ड तयारी	संख्या	5	100	500	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100
14.2	खर्कमा पशुहरूका लागी पिउने पानीको व्यवस्था गर्ने	वटा	10	100	1,000	2	200	2	200	2	200	2	200	2	200
14.3	चरन क्षेत्रमा पूगनका लागी आवश्यक बाटो निर्माण तथा मर्मत	वटा	10	300	3,000	2	600	2	600	2	600	2	600	2	600
14.4	गोठ सुधार कार्यक्रम	वटा	935	30	28,050	187	5610	187	5,610	187	5610	187	5610	187	5,610
15.0	पशुधन रोग व्यवस्थापन (औषधि/खोप प्रावधान)			200	1,700	5	340								
15.1	पशु रोग पहिचान तथा उपचार सम्बन्धी तालिम	संख्या	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
15.2	पशु खोप कार्यक्रम	वटा	19	50	950	4	190	4	190	4	190	4	190	4	190
16.0	पशुधन बीमा			700	3,500	1	700								

16.1	पशु सरक्खाका निम्नि लघु विमा प्रिमियम अनुदान कार्यक्रम (कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रकम तोक्न सकिने)	वटा	5	700	3,500	1	700	1	700	1	700	1	700	1	700
17.0	पशुपंक्षी अनुदान			10	6,500	130	1,300								
17.1	पशुपालकलाई प्रोत्साहन बापत भत्ताको व्यवस्था	संख्या	650	10	6,500	130	1300	130	1,300	130	1300	130	1300	130	1,300
	रणनीति २: स्थानिय तथा परपम्परागत ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी संरक्षण तथा प्रवर्धनमा जोड दिने			3,050	8,300	8	1,660								
	कृषितर्फ			-		-	0	-	-	-	0	-	0	-	-
1.0	रैथाने बालीहरुको बान्डिङ			150	750	1	150								
1.1	कालो भटमास, सेतो मकै, लिंगमको फर्सी, उवा, ताकमारे धान र भोटे लसुनको ब्रान्डिङ गर्ने	वटा	5	150	750	1	150	1	150	1	150	1	150	1	150
2.0	खाद्य परिकार विविधिकरण			900	900	0	180								
2.1	स्थानिय जातको कोदो, गँहु तथा उवाबाट पाउरोटी, कुकीज, मम, नुडल्स जस्ता बस्तुहरु उत्पादन गर्ने	वटा	1	500	500	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
2.2	स्थानिय स्तरमा पाइने फलफुलहरुको जुस तयार पार्ने तालिम	वटा	1	400	400	0	80	0	80	0	80	0	80	0	80
3.0	रैथाने बालीहरुको प्रवर्धन विशेष कार्यक्रम			250	1,250	3	250								
3.1	गाउँका विद्यालयमा दिवाको खाजाको व्यवस्था गर्ने आवश्यक व्यवस्था गर्ने	स्थान	5	100	500	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100

3.2	गाँउभित्रका संगठित सस्थाहरु (नेपाली सेवा, नेपाल प्रहरी, जलविधुत आयोजना) मा स्थानिय उत्पादित वस्तुहरुको उपयोग गर्ने प्रेरित गर्ने	स्थान	5	100	500	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100
3.3	रैथाने खानेकुराको प्रयोग बारे जनचेतना जगाउने (प्रचार प्रसारका सामाग्रीहरु बनाउने, प्रशारण गर्ने)	पटक	5	50	250	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
4.0	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बन			800	4,000	2	800								
4.1	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बनको लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्ने	स्थान	5	300	1,500	1	300	1	300	1	300	1	300	1	300
4.2	कृषि योग्य जमिनको प्रयोगमा विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गर्ने	स्थान	5	500	2,500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500
	पशुपंक्षी तर्फ														
5.0	खाद्य वस्तु विविधिकरण			950	1,400	1	280								
5.1	पशुपालनबाट उत्पादित दुधलाई नौनी, ध्यु, छुर्णी, सेरगाम जस्ता वस्तुहरु उत्पादन गर्ने प्रेरित गर्ने	स्थान	1	300	300	0	60	0	60	0	60	0	60	0	60
5.2	माथिल्लो क्षेत्रमा व्यवसाहिक चौरी, बाखा, भेडा, गाई र कुखुरापालनमा प्रोत्साहन गर्ने	स्थान	4	150	600	1	120	1	120	1	120	1	120	1	120
5.3	जिल्ला पशुसेवा कार्यालयसँग समन्वय गरी बडा नं २ को थुदाङ्गमा चेग्ना पालनको परिक्षण गर्ने	स्थान	1	500	500	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100

	रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने			8,750	17,400	4	3,800	2	3,400	2	3,400	2	3,400	2	3,400
	कृषितर्फ			-		-	0	-	-	-	0	-	0	-	-
1.0	एकिकृत कृषि संकलन केन्द्रको स्थापना गर्ने (लिंगम र गोलाबजार)			7,050	13,300	1	2,660								
1.1	संकलन केन्द्रको भवन निर्माण गर्ने	स्थान	2	6,000	12,000	0	2400	0	2,400	0	2400	0	2400	0	2,400
1.2	कृषि उपज संकलनका लागी (कृषि जन्य उत्पादनका लागी ढुवानी अनुदान, उत्पादित बस्तुहरूको समर्थन मल्य निर्धारण लगायत) विस्तृत अध्ययन गरी प्रोत्साहन अनुदानका लागी कार्यविधि तयार गर्ने	बटा	1	800	800	0	160	0	160	0	160	0	160	0	160
1.3	उत्पादित बस्तुहरूलाई ग्रेडिङ गरी उचित भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने	स्थान	2	250	500	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
2.0	सार्वजनिक निजी साझेदारी अवलम्बन			1,200	3,600	3	1,040	1	640	1	640	1	640	1	640
2.1	उत्पादित कृषि बस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी गाउँउपालिका बाहिरका बजारको परिचान गर्ने	स्थान	1	250	250	1	250		-		0		0		-
2.2	उत्पादित कृषि बस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी व्यापारिक सघं सम्पादन आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	स्थान	1	150	150	1	150		-		0		0		-

2.3	ग्रामिण पर्यटन प्रवर्धन (Homestay)	स्थान	4	800	3,200	1	640	1	640	1	640	1	640	1	640
	पशुपालन तर्फ			-	1,000	0	200	0	200	0	200	0	200	0	200
3.0	व्यवसायिक पशुपालनलाई बढावा दिन प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्ने	स्थान		500	500	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
3.1	निकासी हुने बस्तुहरूको जाँचको व्यवस्था गर्ने	स्थान	1	500	500	0	100	0	100	0	100	0	100	0	100
	रणनीति ४: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीहरूको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण लागि बृहत समन्वय, अध्ययन र अनुसन्धानहरू गर्ने			250	1,650	1	100	2	1,100	2	250	1	100	1	100
1.0	अध्ययन तथा अनुसन्धान			-	1,000	-	-	1	1,000	-	-	-	-	-	-
1.1	एकीकृत कृषि अनुसन्धान केन्द्र	स्थान	2	1,000	500		0	1	500		0		0		-
2.0	अनुगमन तथा मूल्यांकन			250	650	1	100	1	100	2	250	1	100	1	100
2.1	वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकनको व्यवस्था	पटक	5	100	500	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100
2.2	रणनीतिक योजनाको २.५ वर्षको अवधिको योजना समिक्षा	पटक	1	150	150	-	0	-	-	1	150	-	0	-	-
	कुल जम्मा बजेट			-	174,450	920	34,980	919	35,580	919	34,730	918	34,580	918	34,580

क्रमांक

परिच्छेद ६: कार्यान्वयन व्यवस्था

६.१ नितीगत व्यवस्थापन

यस रणनीतिक कार्ययोजनाको निर्माण गरे पश्चात भोटखोला गाउँउपालिकालाई यसको कार्यान्वयनका लागी आवश्यक स्थानिय नितीगत व्यवस्थाको आवश्यकता पर्दछ। सो को व्यवस्थापनका लागी गाउँउपालिकाले स्थानिय राजपत्रमा उल्लेख गरी कृषि तथा पशुपंक्षी ऐनका साथै आवश्यक कार्यविधिहरूको निर्माण आवश्यक रहनेछ।

६.२ व्यापक जनसहभागिता

यस रणनीतिक कार्ययोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागी विशेषत स्थानिय जनताहरूको अपनत्व तथा यसका व्यापक जनसहभागिता एक मुख्य चुनौतिको रूपमा रहेको छ। यसका लागी गाउँउपालिकाले आवश्यक मात्रामा स्थानिय जनसमुदायहरू सगको सहकार्य, समन्वयमा कार्य आगाडि बढाउनु पर्ने छ।

६.३ आर्थिक पक्ष

यस कार्ययोजनाका लागी भोटखोला गाउँउपालिकाले आवश्यक मात्रामा बजेटको व्यवस्थापन एक चुनौती पुर्ण पक्ष रहनेछ। त्यसका लागी भोटखोला गाउँउपालिकाले प्रादेशिक तथा संघीय सरकार तथा अन्य सहयोगी निकायहरूसंग आवश्यक मात्रामा सहकार्य तथा समन्वय गरी यस रणनीति कार्यणयोजनामा उल्लेख भएको बजेट व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ।

६.४ प्राविधिक पक्ष

यस कार्ययोजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिका लागी समेटिएका कार्यनीति तथा क्रियाकलापहरूको सफल कार्यान्वयनको लागी प्रर्यावरणीय कृषि पद्धतीको अवलम्बन गरी आवश्यक प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्थापन भोटखोला गाउँउपालिकालाई मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ। यसका लागी गाउँउपालिकाले आवश्यक मात्रामा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्थापन आवश्यक कार्यक्रम अनुरूप गाउँउपालिका कर्मचारी सहित अन्य प्राविधिक कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ।

६.५ रणनीतिको दायरा र अवधी

यस रणनीतिक योजना निर्माण गर्ने क्रममा विभिन्न कृषि विज्ञ, स्थानिय समुदाय, व्यापारी, कृषक, समाजसेवी, जनप्रतिनिधिज्युहरू एवं जिल्ला स्थित कृषि ज्ञान केन्द्र लगायत अन्य सरोकारवालाहरू सँगको सहकार्य तथा समन्वयमा यस रणनीतिक कार्ययोजना तयार गरिएको छ। सो क्रमका आवश्यक तथा उपलब्ध तत्त्व तथा तंथाकहरूको सहयोगमा विभिन्न जानकारीहरू राखिएको छ। यस कार्ययोजनाको कार्यव्यवयनको दायरा भोटखोला गाउँउपालिकाको क्षेत्र भित्र रहने छ। यसका साथै यस कार्ययोजनाको अवधी ५ वर्षको हुनेछ।

६.६ मुख्य सरोकारवालाहरू

निकाय	सरोकारवालाहरू	प्राथमिकता
संघीय निकाय	<ul style="list-style-type: none">कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयकृषि तथा पशुपंक्षी विभागराष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान केन्द्र	<ul style="list-style-type: none">योजना तर्जुमा, स्वीकृति, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनस्रोत व्यवस्थापनसहजीकरण, सूचना प्रवाह तथा समन्वयप्राविधिक सेवानीति नियम निर्माण तथा परिमार्जनमा सहजीकरण
प्रादेशिक निकाय	<ul style="list-style-type: none">कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयप्रदेश कृषि तथा पशुपंक्षी निर्देशनालयकृषि ज्ञान केन्द्रकृषि अनुसन्धान केन्द्र	<ul style="list-style-type: none">कार्यक्रम तर्जुमा, स्वीकृति, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनस्रोत व्यवस्थापनसहजीकरण तथा समन्वयप्राविधिक सेवानीति नियम निर्माण तथा परिमार्जनमा सहजीकरण
स्थानीय निकाय	<ul style="list-style-type: none">गाउँउपालिका अन्तर्गतका सबै ५ बडै बडा कार्यालयहरू	<ul style="list-style-type: none">स्थानीयस्तरका नीति नियम निर्माण/परिमार्जन तथा कार्यान्वयनसमन्वयस्रोत व्यवस्थापन र साभेदारीकार्यान्वयनअनुगमन तथा मूल्याङ्कन

निकाय	सरोकारवालाहरु	प्राथमिकता
समुदायमा आधारित संघसंस्था	<ul style="list-style-type: none"> सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मध्यवर्ती क्षेत्र उपभोक्ता समिति अन्य स्थानीय समुदायमा आधारित संघसंस्था 	<ul style="list-style-type: none"> स्रोतको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन तथा उपभोगमा सहभागिता कार्यान्वयन समूह व्यवस्थापन समूहस्तरीय योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन स्रोत व्यवस्थापन
निजी क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> उद्यमीहरुह होटल व्यवसायी हाइड्रो कम्पनीहरु जिल्ला तथा स्थानीय उद्योग वाणिज्य संघ 	<ul style="list-style-type: none"> स्रोत विकास, व्यवस्थापन र सदुपयोगमा सहभागिता तथा लगानी उद्यम स्थापना तथा विकास बजार व्यवस्थापन
गैहसरकारी संघसंस्था	<ul style="list-style-type: none"> सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ स्थानीय तथा राष्ट्रिय गैहसरकारी संस्था 	<ul style="list-style-type: none"> स्रोतको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन तथा उपयोगमा सहजीकरण प्राविधिक सहयोग स्रोत व्यवस्थापनमा सहयोग स्थानीय जनता तथा समुदायमा आधारित संघसंस्थाको क्षमता विकासमा सहयोग समन्वय
अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय	<ul style="list-style-type: none"> विकास साभेदार निकाय अन्तर्राष्ट्रिय गैहसरकारी संस्थाहरु 	<ul style="list-style-type: none"> आर्थिक सहायता प्राविधिक सहयोग क्षमता विकासमा सहयोग ज्ञानको आदानप्रदान

६.७ अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा

यस रणनीतिक कार्ययोजनामा उल्लेख गरिएका कार्यनीतिहरुको प्रभावकारीता र कार्यान्वयनका पक्षहरुको अनुगमन, मूल्याङ्कन र समिक्षा भोटखोला गाउँउपालिकाले सरोकारवालाहरुको सहभागितामा गर्ने छन्। ऐथाने कृषि बालीहरुको कार्यक्रमको हकमा जिल्ला स्थित कृषि ज्ञान केन्द्रसंगांको सहकार्य तथा समन्वय तथा प्रादेशिक सरकारको सहकार्यमा गरिनेछ। यसका साथै पशुपंक्षी सम्बन्धी कार्ययोजनाको अनुगमन पशु सेवा कार्यालयको सहयोग तथा समन्वयमा गरिने छ। कार्ययोजनामा सम्भावित हेरफेरसहित मध्यावधि समिक्षाको प्रावधान राखिएको छ, जुन कार्य भोटखोला गाउँउपालिकाले कार्ययोजना लागू भएको रै वर्षभित्र मध्यावधि समिक्षा गरी प्राप्त निष्कर्षहरु र सिकाईहरु लाई आगामी कार्ययोजनामा समेट्ने गरि कार्यान्वयन गर्ने छ। गाउँउपालिका अन्तर्गतका कृषि तथा पशुपंक्षी शाखाहरुले सम्पुर्ण कार्यक्रमहरुको तथ्याकं अभिलेखिकरण मार्फत नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य गर्ने छन्। कार्ययोजना कार्यान्वयन क्षेत्र भित्र पर्ने कार्यक्रमहरुको नियमित तबरले अनुगमन र अन्तिम वर्षमा (पाचौ वर्षमा) भोटखोला गाउँउपालिकाले रणनीतिक कार्ययोजनाको समग्र मूल्याङ्कन र समिक्षा गर्नेछ।

७. सन्दर्भ सामाग्रीहरु

प्रदेश १, कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, २०७८/७९. वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, प्रदेश १, कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, कृषि ज्ञान केन्द्र, सखांवासभा

वागमती प्रदेश सरकार, कृषि विभाग, २०७५. रैथाने बाली प्रवर्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०७५, श्रीमहल, ललितपुर

बीउविजन प्रयोगशाला, प्रदेश १ विराटनगरको वार्षिक प्रगति तथा तथ्यांक पुस्तिका (२०७७ /०७८)।

Neupane, R., Gotame, TP. 2019. Conference Paper on " A classification of agronomic crop species based on use values", June 2019.

Traditional Crop Biodiversity for Mountain Food and Nutrition Security In Nepal, Tools and Research results of the UNEP GEF Local crop project Kathmandu , Nepal ,2020.

Good Practices for Agrobiodiversity Management , Kathmandu Nepal , 2020. Edotors : Bal Krishna Joshi, Devendra Gauchan , Bharat Bhandari and Devra Jarvis.

Rebuilding Local Seed System of Native Crops in Earthquake affected Areas of Nepal , Proceedings of National Sharingshop, 18 December 2017 , Kathmandu , Editors : Bal Krishna Joshi and Devendra Gauchan.

अनुसूचीहरु

अनुसूची १: कार्यगत रूपरेखा (Logical Framework)

क्र.सं.	क्रियाकलाप	मापन गर्न सकिने सूचकहरु	प्रमाणीकरणका आधारहरु	जोखिमको पूर्वानुमान
	<p>लक्ष्य: स्थानिय कृषि तथा पशुपंक्षी प्रजातिहरुको दिग्गो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण गरी गाँउपालिकालाई खाद्य सुरक्षामा आत्मनिर्भर गराई समूदायको आर्थिक तथा समाजिक सम्बद्धिमा टेवा पुर्याउने।</p>	<p>गाँउपालिक कृषि तथा पशुपंक्षीमा आत्मनिर्भर भई वाहय खपतमा उल्लेखनीय मात्रामा कम हुनुका साथै स्थानीय कृषक तथा समूहहरुले आर्थिक आर्जन गरेको।</p>	<p>यसै रणनीतिक कार्ययोजनाको अध्ययन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदन। गाँउपालिकाको वार्षिक प्रतिवेदन</p>	<p>जलवायू, वातावरणीय र अन्य सामाजिक पक्षहरुको नकारात्मक प्रभाव न्यून रहने छ। भोटखोला गाँउपालिकाको मौसम र अन्य सामाजिक पक्षहरुहरुको वाहय प्रभाव कम हुनेछ।</p>
	<p>उद्देश्य: भोटखोला गाँउपालिका भित्रको स्रोत, साधन, सिप तथा स्थानिय समूदायको सक्रिय सम्बभागिता गराई रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीको उत्पादनमा जोड दिई, उत्पादित बस्तुहरुको बजारीकरणमा गाँउपालिकाको विषेश भुमिका मार्फत एकिकृत सकलन तथा बजारीकरण गरी स्थानिय समुदायलाई कृषि तथा पशुपालन तर्फ विशेष आकर्षण बढाउने यस रणनीतिक कार्ययोजनाको उद्देश्य रहेको छ। उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्तिका लागि तपशिलका रणनीति तथा कार्यनीतिहरु तय गरिएका छन्।</p>	<p>वार्षिक कृषक तथा समूहले कृषि पथा पशुपालन उत्पादन तथा विक्री गरेको तथ्याक भोटखोला गाँउपालिको संयोजनमा संचालन हुने एकिकृत कृषि तथा पशुपंक्षी संकलन तथा विक्री केन्द्रको तथ्याक।</p>	<p>गाँउपालिकाद्वारा प्रकाशित हुनु वार्षिक तथा आवधिक प्रतिवेदन</p>	<p>भोटखोला गाँउपालिकाको मौसम र अन्य सामाजिक पक्षहरुहरुको वाहय प्रभाव कम हुनेछ।</p>
	उपज १: रैथाने कृषिबाली तथा पशुपंक्षीलाई प्रोत्साहन गर्दै दिग्गो उत्पादनमा जोड दिने।			
	कृषितर्फ			
1	माटोको गुणस्तर व्यवस्थापन	माटो परिक्षण तथा नतिजा सम्बन्धी जानकारीमुलक सामाग्री, परिक्षणमा सहभागिको संख्या	शिविरमा उपस्थित कृषकहरुको नामावली, माइनुटिड, अडियो र भिजुबल दस्तावेज, अनुगमन प्रतिवेदन	
1.1	माटो परिक्षण गर्ने शिविर सञ्चालन गर्ने	माटो परिक्षण तथा नतिजा सम्बन्धी जानकारीमुलक सामाग्री, परिक्षणमा सहभागिको संख्या	शिविरमा उपस्थित कृषकहरुको नामावली, माइनुटिड, अडियो र भिजुबल दस्तावेज, अनुगमन प्रतिवेदन	
1.2	माटोको गुणस्तर सम्बन्धी तालिम	माटो गुणस्तर सम्बन्धी तालिमको शिक्षण सामाग्री, सहभागिको संख्या	तालिममा उपस्थित कृषकहरुको नामावली, माइनुटिड, अडियो र भिजुबल दस्तावेज, अनुगमन प्रतिवेदन	
1.3	माटो सुधार कार्यक्रम लागु गर्ने	माटो सुधार कार्यक्रम संख्या तथा स्थान	स्थलगत अवलोकन तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2	मल र मल/कम्पोस्टिङ को प्रावधान	मल र मल/कम्पोस्टिङ गर्ने वा अनुदान प्राप्त गर्ने धरधुरी तथा किसान संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2.1	प्रागारिक मल र जैविक विषाधी तयारीको लागी स्थानिय जनशक्ति तयार पार्ने	जनशक्तिको विवरण तथा सिप सिकेको प्रमाणपत्र	जनशक्तिको विवरण तथा सिप सिकेको प्रमाणपत्र	

2.2	प्रागारिक मल तयारको लागी तालिम (प्रागारिक मल र जैविक विषाधी सम्बन्धी) को व्यवस्था	मल र मल/कम्पोष्टिङ गर्ने तालिम लिने संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2.3	प्रागारिक मल तयारीको लागी आवश्यक सामग्री (खाडल तयार, डम, EM, जिबातु भोल आदी को व्यवस्था	मल र मल/कम्पोष्टिङ गर्ने वा अनुदान प्राप्त गर्ने धरधुरी तथा किसान संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2.4	प्रागारिक मल उत्पादनमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने (पालिका ५०% र किसान ५०%)	मल र मल/कम्पोष्टिङ को लागी अनुदान प्राप्त गर्ने धरधुरी तथा किसान संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
3	सिंचाई प्रविधि व्यवस्थापन (Water SmartTechnology)	सिंचाई गरिएको स्थान तथा संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.1	सिंचाईको लागी मुहान (Intake Tank) व्यवस्थापन	सिंचाई व्यवस्थापन (मुहान संरक्षण) संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.2	सिंचाईको लागी पोलि पाइपको व्यवस्था (टोलटोलसम्म)	सिंचाईको संख्या, पाइपको मात्रा (मिटरमा)	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.3	सामूदायिक पोखरी निर्माण (सिमेन्टेड/ पलाष्टिक)	पोखरी निर्माण (सिमेन्टेड/ पलाष्टिक) संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.4	Sprinklar Irrigation को व्यवस्था (नर्सरी र करेपावारीको लागी)	Sprinklar Irrigation बाट लाभान्वित धरधुरी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4	कृषि यान्त्रिकरणको व्यवस्था	सामाग्री सहयोग संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4.1	खनजोतका लागी मिनी पावर टिलरको व्यवस्था	वितरण गरिएको मिनी पावर टिलर संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4.2	कोदो चुटने मेसिन	कोदो चुटने मेसिनको संख्या तथा लाभान्वित धरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5	बीउ संरक्षण तथा व्यवस्थापन (स्थानीय/रैथाने प्रजातिको संख्या	संरक्षण गरिएको स्थानीय/रैथाने प्रजातिको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5.1	बीउ छनोट, उपचार तथा भण्डारण तालिमको व्यवस्था	तालिम तथा तालिममा सहभागी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5.2	सामुहिक बीउ राख्ने भाडो (Seed Bin) को व्यवस्थापन	सामुहिक बीउ राख्ने भाडो (Seed Bin) संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
6	नर्सरी व्यवस्थापन तथा बाली सुरक्षा	नर्सरी व्यवस्थापन गरिएको संख्या तथा उत्पादित विरुवा संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
6.1	बहुउद्देश्यवय नर्सरी निर्माण	बहुउद्देश्यवय नर्सरी निर्माण संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	

6.2	कृषि, फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी तथा तरकारी बाली सुरक्षाका लागी प्लास्टिक टनेल, ग्रीन हाउसको व्यवस्था	वितरण गरिएको प्लास्टिक टनेल, ग्रीन हाउसको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
6.3	बाली सुरक्षाका विधिहरूको बारेमा तालिम तथा जनचेतना	तालिम तथा तालिममा सहभागी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
7	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धन	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धन गरिएको स्थान तथा लाभान्वित घरधुरी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
7.1	गरा सुधारका लागी आवश्यक तालिम	तालिम तथा तालिममा सहभागी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
7.2	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धनका लागी तालिम	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धनका लागी तालिम तथा तालिममा सहभागी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
8	रैथाने बालीमा अनुदानको व्यवस्था	रैथाने बालीमा अनुदान बाट लाभान्वित घरधुरी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
8.1	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई अनुदान (रैथाने बिउ खरिदमा सतप्रतिशत अनुदान)	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई अनुदान (रैथाने बिउ खरिदमा सतप्रतिशत अनुदान) को प्रमाणपत्र	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
8.2	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई उत्पादन प्रोत्साहन अनुदान	किसान (वा समूह) लाई उत्पादन प्रोत्साहन अनुदानको रकम	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
9	रैथाने बाली प्रवर्धनका निमित्त बीउ पुँजीको व्यवस्थान गर्ने	रैथाने बाली प्रवर्धनका निमित्त बीउ पुँजीको व्यवस्थान गर्ने	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
9.1	किशानहरूले उत्पादन गरेका कृषि उपजहरूको खरिद, भण्डारण र बजारीकरणमा सहयोग गर्न बिउ पुँजीको व्यवस्थापन	बिउ पुँजीको मात्रा तथा व्यवस्थापन कार्यविधि	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
10	नगदे बाली प्रवर्धन तथा व्यवस्थापन	नगदे बाली प्रवर्धन तथा व्यवस्थापन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
10.1	अलैची उत्पादनमा देखिएका समस्या र रोगकिराको बारेमा नियन्त्रणका लागी किसानहरूलाई तालिमको व्यवस्था	अलैची उत्पादनमा देखिएका समस्या र रोगकिराको बारेमा नियन्त्रणका लागी किसानहरूलाई तालिमको व्यवस्था	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
10.2	सिस्नु खेती प्रवर्धनका लागी आवश्यक तालिमको व्यवस्था	सिस्नु खेती प्रवर्धनका लागी आवश्यक तालिमको व्यवस्था	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
10.3	सिस्नु खेती व्यवस्थापन तथा प्रशोधनको व्यवस्था	सिस्नु खेती व्यवस्थापन तथा प्रशोधनको व्यवस्था	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
11	फलफुल खेती उत्पादन	फलफुल खेती उत्पादन गरिएको स्थान, खेती गरिएको मात्रा तथा घरधुरी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	

11.1	हिमाली क्षेत्रमा पाइने फलफुल खेती उत्पादन सम्बन्धमा विरुद्धा अनुदान कार्यक्रम	फलफुल खेतीको लागि विरुद्धा अनुदान मात्रा तथा लाभान्वित संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
11.2	बैकल्पिक खेती तथा व्यवसाय प्रवर्धन अन्तर्गत अदुवा, चिया, बेसार खेती प्रवर्धन गर्ने	अदुवा, चिया, बेसार खेती लगाइएको क्षेत्रफल तथा घरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
11.3	मौरी (सेरेना) पालन सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	तालिम तथा उपस्थित संख्या तथा अनुदानको रकम वा सामाग्री संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
11.4	च्याउ (स्थानीय रातो) सम्बन्ध तालिम तथा अनुदान	तालिम तथा उपस्थित संख्या तथा अनुदानको रकम वा सामाग्री संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
	पशुपंक्ती तर्फ			
12	गुणस्तरीय नस्ल सुधार व्यवस्था	गुणस्तरीय नस्ल सुधारबाट लाभान्वित घरधुरी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
12.1	फरक बगालको भाले पशुको व्यवस्थापन	फरक बगालको भाले खरिद तथा व्यवस्थापनबाट लाभान्वित घरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
13	पशु आहारा व्यवस्थापन	लाभान्वित पशु तथा घरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
13.1	पशु आहारा (घाँस) व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	तालिम तथा उपस्थित संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
13.2	घाँस टुक्रा पार्ने मेशिनको व्यवस्थापन	घाँस टुक्रा पार्ने मेशिन (Chaff Cutter) को संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
13.3	आवश्यक मात्रामा चाहिने भुई तथा डालेघाँस प्रवर्धन कार्यक्रम (तालिम, घाँसको विउ तथा बेर्नामा अनुदान)	तालिम संख्या , घाँसको विउ तथा बेर्नामा अनुदानको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
14	चरन क्षेत्र (खर्क सहित) व्यवस्थापन	चरन क्षेत्र (खर्क सहित) व्यवस्थापन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
14.1	खर्क व्यवस्थापन तथा उत्पादनशील पशुहरूको बारेमा गोठाला तथा सर्वसाधारणलाई तालिम तथा जनचेतनाका निमित बोर्ड तयारी	तालिममा उपस्थित संख्या तथा जनचेतनाका निमित बोर्ड तयारी गरेको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
14.2	खर्कमा पशुहरूका लागी पिउने पानीको व्यवस्था गर्ने	पिउने पानीको व्यवस्था गरिएको स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
14.3	चरन क्षेत्रमा पुग्नका लागी आवश्यक बाटो निर्माण तथा मर्मत	बाटो निर्माण तथा मर्मतको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
14.4	गोठ सुधार कार्यक्रम	गोठ सुधार कार्यक्रमबाट लाभान्वित घरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	

15	पशुधन रोग व्यवस्थापन (औषधि/खोप प्रावधान)	पशुधन रोग व्यवस्थापन (औषधि/खोप प्रावधान)	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
15.1	पशु रोग पहिचान तथा उपचार सम्बन्धी तालिम	तालिममा सहभागी संख्या तथा पाठ्यक्रम	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
15.2	पशु खोप कार्यक्रम	पशु खोप कार्यक्रमबाट लाभान्वित पशु संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
16	पशुधन बीमा	पशुधन बीमा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
16.1	पशु सरक्षाका निमित्त लघु विमा प्रिमियम अनुदान कार्यक्रम (कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रकम तोकन सकिने)	पशु सरक्षाका निमित्त लघु विमा प्रिमियम अनुदान कार्यक्रम (कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रकम तोकन सकिने)	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
17	पशुपक्षी अनुदान	पशुपक्षी अनुदान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
17.1	पशुपालकलाई प्रोत्साहन बापत भत्ताको व्यवस्था	प्रोत्साहन बापत भत्ताको प्राप्त गर्नेको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
रणनीति २: स्थानिय तथा परपम्परागत ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी रैथाने कृषि तथा पशुपक्षी संरक्षण तथा प्रबर्धनमा जोड दिने			फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक पैगति पैतिवेदन	
	कृषितर्फ			
1	रैथाने बालीहरुको ब्रान्डिङ	ब्रान्डिङ गरिएको रैथाने बालीहरुको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1.1	कालो भट्टास, सेतो मकै, लिंगमको फर्सी, उवा, ताकमारे धान र भोटे लसुनको ब्रान्डिङ गर्ने	ब्रान्डिङ गरिएको रैथाने बालीहरुको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2	खाद्य परिकार विविधिकरण	खाद्य परिकारको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2.1	स्थानिय जातको कोदो, गँहु तथा उवावाट पाउरोटी, कुकीज, मम, नुडल्स जस्ता बस्तुहरु उत्पादन गर्ने	स्थानिय जातको कोदो, गँहु तथा उवावाट उत्पादित बस्तुहरुको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2.2	स्थानिय स्तरमा पाइने फलफुलहरुको जुस तयार पार्ने तालिम	जुस तयार पार्ने तालिममा सहभागी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3	रैथाने बालीहरुको प्रबर्धन विशेष कार्यक्रम	रैथाने बालीहरुको प्रबर्धन गरएको बाली तथा स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.1	गाउँका विद्यालयमा दिवाको खाजाको व्यवस्था गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने	विद्यालयमा दिवाको खाजाको व्यवस्था बाट लाभान्वित विद्यार्थी संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	

3.2	गाँउभित्रका संगठित सस्थाहरु (नेपाली सेवा, नेपाल प्रहरी, जलविधुत आयोजना) मा स्थानिय उत्पादित वस्तुहरुको उपयोग गर्ने प्रेरित गर्ने	स्थान तथा उत्पादित वस्तुहरुको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.3	रैथाने खानेकुराको प्रयोग बारे जनचेतना जगाउने (प्रचार प्रसारका सामाग्रीहरु बनाउने, प्रशारण गर्ने)	प्रचार प्रसारका सामाग्रीहरु प्रशारण गरेको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बन	क्षेत्रफल	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4.1	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बनको लागि विशेष कार्यक्रम लागु गर्ने	स्थान तथा लाभान्वित घरघुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
4.2	कृषि योग्य जमिनको प्रयोगमा विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गर्ने	अनुदान तथा प्रोत्साहन रकम वा सामाग्रीको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
	पशुपंक्षी तर्फ		फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5	खाद्य वस्तु विविधकरण	खाद्य वस्तुको किसिम तथा मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5.1	पशुपालनबाट उत्पादित दुधलाई नौनी, ध्यु, छुर्णी, सेरगाम जस्ता वस्तुहरु उत्पादन गर्ने प्रेरित गर्ने	नौनी, ध्यु, छुर्णी, सेरगाम जस्ता वस्तुहरु उत्पादन गरेको मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5.2	माथिल्लो क्षेत्रमा व्यवसाहिक चौरी, बाखा, भेडा, गाई र कुखुरापालनमा प्रोत्साहन गर्ने	व्यवसाहिक चौरी, बाखा, भेडा, गाई र कुखुरापालनको संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
5.3	जिल्ला पशुसेवा कार्यालयसँग समन्वय गरी बढा नं २ को थुदाडमा चेगां पालनको परिक्षण गर्ने	चेगां पालनको क्षेत्र तथा संख्या	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
	रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने	रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3	एकिकृत कृषि उपज संकलन गरी बजारीकरण गर्ने	एकिकृत कृषि उपज संकलन गरी बजारीकरण गर्ने	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
	कृषितर्फ		फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1	एकिकृत कृषि संकलन केन्द्रको स्थापना गर्ने (लिंगम र गोलाबजार)	एकिकृत कृषि संकलन केन्द्र स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1.1	संकलन केन्द्रको भवन निर्माण गर्ने	संकलन केन्द्रको भवन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	

1.2	कृषि उपज संकलनका लागी (कृषि जन्य उत्पादनका लागी हुवानी अनुदान, उत्पादित बस्तुहरुको समर्थन मत्य निर्धारण लगायत) विस्तृत अध्ययन गरी प्रोत्साहन अनुदानका लागी कार्यविधि तयार गर्ने	तयार गरिएको कार्यविधि	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1.3	उत्पादित बस्तुहरुलाई ग्रेडिङ गरी उचित भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने	ग्रेडिङ तथा भण्डारण गरिएको स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2	सार्वजानिक निजी साफेदारी अवलम्बन	सार्वजानिक निजी साफेदारी अवलम्बन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2.1	उत्पादित कृषि बस्तुहरुको दिगो बजारीकरणका लागी गाँउपालिका बाहिरका बजारको पहिचान गर्ने	गाँउपालिका बाहिरका बजारको पहिचान गरिएको स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2.2	उत्पादित कृषि बस्तुहरुको दिगो बजारीकरणका लागी व्यापारिक सघं सस्थासँग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	समन्वय तथा सहकार्य गरिएको सघं संस्था	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
2.3	ग्रामिण पर्यटन प्रवर्धन (Homestay)	होमस्टे संचालन तथा आवाइ घरधुरी	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3	पशुपालन तर्फ	पशुपालन तर्फ	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.1	व्यवसायिक पशुपालनलाई बढावा दिगो प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्ने	प्रोत्साहन अनुदानको संख्या तथा मात्रा	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
3.2	निकासी हुने बस्तुहरुको जाँचको व्यवस्था गर्ने	निकासी हुने बस्तुहरुको जाँच केन्द्र	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
रणनीति ४: रैथाने कृषि तथा पशुपक्षीहरुको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण लागि बृहत समन्वय, अध्ययन र अनुसन्धानहरु गर्ने		अध्ययन तथा अनुसन्धान प्रतिवेदन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1	व्यवसायिक पशुपालनलाई बढावा दिगो प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्ने		फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन, गाँउपालिकाको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन	
1.1	एकीकृत कृषि अनुशन्धान केन्द्र	एकीकृत कृषि अनुशन्धान केन्द्रको भवन तथा अन्य व्यवस्थापन	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2	अनुगमन तथा मूल्यांकन	अनुगमन संख्या तथा स्थान	फोटो तथा अनुगमन प्रतिवेदन	
2.1	वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकनको व्यवस्था	अनुगमन संख्या तथा स्थान	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	
2.2	रणनीतिक योजनाको २.५ वर्षको अवधिको योजना समिक्षा	योजना समिक्षा गोष्ठि संख्या तथा सहभागी सरोकारवाला	फोटो तथा कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन	

अनुसुची २: रणनीतिक योजना कार्यान्वयन गर्ने मूल्य स्थान तथा परिमाण

क्र.सं.	मुख्य रणनीतिहरू	इकाई	परिमाण	मुख्य क्षेत्रहरू				
				वडा नं १	वडा नं २	वडा नं ३	वडा नं ४	वडा नं ५
रणनीति १: रैथाने कृषिबाली तथा पशुपंक्षीलाई प्रोत्साहन गर्दै दिगो उत्पादनमा जोड दिने।								
	कृषितर्फ							
१	माटोको गुणस्तर व्यवस्थापन							
१.१	माटो परिक्षण गर्ने शिविर सञ्चालन गर्ने	संख्या	५	१	१	१	१	१
१.२	माटोको गुणस्तर सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने	वटा	५	१	१	१	१	१
१.३	माटो सुधार कार्यक्रम लागु गर्ने	वटा	५	१	१	१	१	१
२	मल र मल/कम्पोस्टिङ्को प्रावधान							
२.१	प्रागारिक मल र जैविक विषाधी तयारीको लागी स्थानिय जनशक्ति तयार पार्ने	संख्या	५	१	१	१	१	१
२.२	प्रागारिक मल तयारको लागी तालिम (प्रागारिक मल र जैविक विषाधी सम्बन्धी) को व्यवस्था	वटा	१९	२	६	२	४	५
२.३	प्रागारिक मल तयारीको लागी आवश्यक सामग्री (खाडल तयार, डम, EM, जिवातु भोल आदी को व्यवस्था	घरधुरी	१०६३	७८	२२७	२८८	२९७	१७३
२.४	प्रागारिक मल उत्पादनमा अनुदानको व्यवस्था गर्ने (पालिकाबाट ५०% र किसानबाट ५०%)	संख्या	१	१				
३	सिंचाई प्रविधि व्यवस्थापन							
३.१	सिंचाईको लागी मुहान व्यवस्थापन	वटा	१०	१	४	२	१	२
३.२	सिंचाईको लागी पोलि पाइपको व्यवस्था (टोलटोलसम्म)	स्थान	१०	१	४	२	१	२
३.३	सामुदायिक पोखरी निर्माण (सिमेन्टेड / प्लास्टिक)	वटा	१०	०	३	२	२	३
३.४	Sprinkler Irrigation को व्यवस्था (नर्सरी र करेपावारीको लागी)	संख्या	१०६३	७८	२२७	२८८	२९७	१७३
४	कृषि यान्त्रिकरणको व्यवस्था							
४.१	खनजोतका लागी मिनी पावर टिलरको व्यवस्था	संख्या	२		१	१		
४.२	कोदो चुटने मेसिन	संख्या	१५	२	४	४	३	२
५	बीउ संरक्षण तथा व्यवस्थापन (स्थानीय/रैथाने)							
५.१	बीउ छनोट, उपचार तथा भण्डारण तालिमको व्यवस्था	संख्या	५	१	१	१	१	१
५.२	सामुहिक बीउ राख्ने भाडो (Seed Bin) को व्यवस्थापन	संख्या	५	१	१	१	१	१
६	नर्सरी व्यस्थापन तथा बाली सुरक्षा							
६.१	बहुउद्देश्यवय नर्सरी निर्माण	संख्या	१			१		
६.२	कृषि, फलफुल तथा तरकारीको नर्सरी तथा तरकारी बाली सुरक्षाका लागी प्लास्टिक टनेल, ग्रीन हाउस को व्यवस्था	वटा	५५०	५०	१५०	१५०	१००	१००
६.३	बाली सुरक्षाका विधिहरूको बारेमा तालिम तथा जनचेतना	संख्या	५	१	१	१	१	१

7	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धन							
7.1	गरा सुधारका लागी आवश्यक तालिम	संख्या	5	1	1	1	1	1
7.2	कृषिवन कार्यक्रम प्रवर्धनका लागी तालिम	संख्या	5	1	1	1	1	1
8	रैथाने बालीमा अनुदानको व्यवस्था							
8.1	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई अनुदान (रैथाने विउ खरिदमा सतप्रतिशत अनुदान)	संख्या	5	1	1	1	1	1
8.2	रैथाने बाली उत्पादक किसान (वा समूह) लाई उत्पादन प्रोत्साहन अनुदान	संख्या	5	1	1	1	1	1
9	रैथाने बाली प्रवर्धनका लागी बीउ पुँजीको व्यवस्थापन							
9.1	किशानहरुले उत्पादन गरेका कृषि उपजहरुको खरिद, भण्डारण र बजारीकरणमा सहयोग गर्न विउ पुँजीको व्यवस्थापन	संख्या	1	1				
10	नगदे बाली प्रवर्धन तथा व्यवस्थापन							
10.1	अलैची उत्पादनमा देखिएका समस्या र रोगकिराको बारेमा नियन्त्रणका लागी किसानहरुलाई तालिमको व्यवस्था	संख्या	4		1	1	1	1
10.2	सिस्तु तथा केरा खेती प्रवर्धनका लागी आवश्यक तालिमको व्यवस्था	संख्या	4		1	1	1	1
10.3	सिस्तु खेती व्यवस्थापन तथा प्रशोधनको व्यवस्था	वटा	5		1	1	2	1
11	फलफुल खेती उत्पादन							
11.1	हिमाली क्षेत्रमा पाइने फलफुल खेती उत्पादन सम्बन्धमा विरुद्धा अनुदान कार्यक्रम	संख्या	5	1	1	1	1	1
11.2	बैकल्पिक खेती तथा व्यवसाय प्रवर्धन अन्तर्गत अदुवा, चिया, बेसार खेती प्रवर्धन गर्ने	स्थान	4		1	1	1	1
11.3	मौरी (सेरेना) पालन सम्बन्धी तालिम तथा अनुदान	स्थान	4		1	1	1	1
11.4	च्याउ (स्थानीय रातो) सम्बन्धी तालिम तथा अनुदान	स्थान	5	1	1	1	1	1
12	पशुपक्षी तर्फ							
	गुणस्तरीय नस्ल सुधार व्यवस्था							
12.1	फरक बगालको भाले पशुको व्यवस्थापन	संख्या	11	1	3	3	2	2
13	पशु आहारा व्यवस्थापन							
13.1	पशु आहारा (घाँस) व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम	संख्या	5	1	1	1	1	1
13.2	घाँस टुका पार्ने मेशिन (Chaff Cutter)	संख्या	45	5	10	10	10	10
13.3	आवश्यक मात्रामा चाहिने भुइ तथा डालेघाँस प्रवर्धन कार्यक्रम (तालिम, घाँसको विउ तथा बेर्नामा अनुदान)	वटा	19	2	5	5	4	3
14	चरन क्षेत्र (खर्क सहित) व्यवस्थापन							
14.1	खर्क व्यवस्थापन तथा उत्पादनशील पशुहरुको बारेमा गोठाला तथा सर्वसाधारणलाई तालिम तथा जनचेतनाका निप्ति बोर्ड तयारी	संख्या	3	1	1	1		
14.2	खर्कमा पशुहरुका लागी पिउने पानीको व्यवस्था गर्ने	वटा	0					

14.3	चरन क्षेत्रमा पुग्नका लागी आवश्यक बाटो निर्माण तथा मर्मत	वटा	11	1	3	2	3	2
14.4	गोठ सुधार कार्यक्रम	वटा	935	40	250	225	240	180
15	पशुधन रोग व्यवस्थापन (औषधि/खोप प्रावधान)							
15.1	पशु रोग पहिचान तथा उपचार सम्बन्धी तालिम	संख्या	5	1	1	1	1	1
15.2	पशु खोप कार्यक्रम	वटा	19	2	6	2	4	5
16	पशुधन बीमा							
16.1	पशु सरक्षाका निम्नि लघु विमा प्रिमियम अनुदान कार्यक्रम (कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रकम तोक्न सकिने)	वटा	5	1	1	1	1	1
17	पशुपंक्षी अनुदान							
17.1	पशुपालकलाई प्रोत्साहन बापत भत्ताको व्यवस्था	संख्या	650	50	150	50	250	150
	रणनीति २: स्थानिय तथा परपम्परागत ज्ञान र सिपको प्रयोग गरी रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षी संरक्षण तथा प्रबोधनमा जोड दिने							
	कृषितर्फ							
1	रैथाने बालीहरुको बान्डिङ तथा प्याकेजिङ							
1.1	कालो भटमास, सेतो मकै, लिंगमको फर्सी, उवा, ताकमारे धान र भोटे लसुनको ब्रान्डिङ तथा प्याकेजिङ गर्ने	वटा	5	1	1	1	1	1
2	खाद्य परिकार विविधिकरण							
2.1	स्थानिय जातको कोदो, गाँह तथा उवाबाट पाउरोटी, कुकीज, मम, नुडल्स जस्ता वस्तुहरु उत्पादन गर्ने	वटा	5	1	1	1	1	1
2.2	स्थानिय स्तरमा पाइने फलफुलहरुको जुस तयार पार्ने तालिम	वटा	5	1	1	1	1	1
3	रैथाने बालीहरुको प्रबोधन विशेष कार्यक्रम							
3.1	गाउँका विद्यालयमा दिवाको खाजाको व्यवस्था गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने	स्थान	5	1	1	1	1	1
3.2	गाउँभित्रका संगठित सम्पादक (नेपाली सेवा, नेपाल प्रहरी, जलविद्युत आयोजना) मा स्थानिय उत्पादित वस्तुहरुको उपयोग गर्न प्रेरित गर्ने	स्थान	5	1	1	1	1	1
3.3	रैथाने खानेकुराको प्रयोग बारे जनचेतना जगाउने (प्रचार प्रसारका सामाजिक बनाउने, प्रशारण गर्ने)	पटक	5	1	1	1	1	1
4	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बन							
4.1	उपयुक्त भु उपयोग नीतिको अवलम्बनको लागी विशेष कार्यक्रम लागु गर्ने	स्थान	5	1	1	1	1	1
4.2	कृषि योग्य जमिनको प्रयोगमा विशेष अनुदान तथा प्रोत्साहन गर्ने	स्थान	5	1	1	1	1	1
	पशुपंक्षी तर्फ							
5	खाद्य वस्तु विविधिकरण							

5.1	पशुपालनबाट उत्पादित दुधलाई नौनी, ध्यु, छुर्पी, सेरगाम जस्ता बस्तुहरू उत्पादन गर्ने प्रेरित गर्ने	स्थान	1	1				
5.2	माथिल्लो क्षेत्रमा व्यवसाहिक चौरी, बाखा, भेडा, गाई र कुखुरापालनमा प्रोत्साहन गर्ने	स्थान	4		1	1	1	1
5.3	जिल्ला पशुसेवा कार्यालयसँग समन्वय गरी बडा नं २ को थुदाडमा चेग्रां पालनको परिक्षण गर्ने	स्थान	1		1			
रणनीति ३: स्थानिय बजारमा पुर्ण मात्रामा खपत गरी रैथाने बाली तथा पशुपंक्षीको दिगो बजारीकरणमा टेवा पुर्याउने								
कृषितर्फ								
6	एकीकृत कृषि संकलन केन्द्रको स्थापना गर्ने (लिंगम र गोलाबजार)							
6.1	संकलन केन्द्रको भवन निर्माण गर्ने	स्थान	2		1		1	
6.2	कृषि उपज संकलनका लागी (कृषि जन्य उत्पादनका लागी ढुवानी अनुदान, उत्पादित बस्तुहरूको समर्थन मल्य निर्धारण लगायत) विस्तृत अध्ययन गरी प्रोत्साहन अनुदानका लागी कार्यविधि तयार गर्ने	बटा	1					
6.3	उत्पादित बस्तुहरूलाई ग्रेडिङ गरी उचित भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने	स्थान	2		1		1	
7	सार्वजानिक निजी साझेदारी अवलम्बन							
7.1	उत्पादित कृषि बस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी गाउँपालिका बाहिरका बजारको परिवाचन गर्ने	स्थान	1		1		1	
7.2	उत्पादित कृषि बस्तुहरूको दिगो बजारीकरणका लागी व्यापारिक सघ सम्पर्क संसार्ग आवश्यक समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	स्थान	1		1		1	
7.3	ग्रामिण पर्यटन प्रवर्धन	स्थान	1	२	२			
पशुपालन तर्फ								
8	व्यवसायिक पशुपालनलाई बढावा दिन प्रोत्साहन अनुदानको व्यवस्था गर्ने	स्थान	1					
9	निकासी हुने बस्तुहरूको जाँचको व्यवस्था गर्ने							
रणनीति ४: रैथाने कृषि तथा पशुपंक्षीहरूको दिगो उत्पादन, बजारीकरण तथा संरक्षण लागि बृहत समन्वय, अध्ययन र अनुसन्धानहरू गर्ने								
1	अध्ययन तथा अनुसन्धान							
1.1	एकीकृत कृषि अनुशन्धान केन्द्र स्थापना (सामुदायिक जिन बैक सहित, विषेशगरी लिंगम र हुडगुम्मा परिक्षण गर्ने)	स्थान	2		1	1		
2	अनुगमन तथा मूल्यांकन							
2.1	वार्षिक अनुगमन तथा मूल्यांकनको व्यवस्था	पटक	5	1	1	1	1	1
2.2	रणनीतिक योजनाको २.५ वर्षको अवधिको योजना समिक्षा	पटक	1			1		